

Om Ordfrontfejden

Innehåll

Introduktion	1
Björn Kumm: Förord till <i>Dårarnas korståg</i>	4
Resa i Ljugoslavien	8
Maciej Zaremba: Ordfront förnekar folkmord på Balkan	18
Diana Johnstone: Till Dagens Nyheter	19
Carsten Palmær: Inlägg (analys av Zarembas artikel)	19
Sören Sommelius: Inlägg	22
Erik Wijk: Balkankrigen och vårt ansvar	24
Erik Wijk: Debatten om Balkankrigen	26
Samuel Edquist: Myter och motmyter	36
Mikael Nyberg: Ordfrontstriden	41

Introduktion

Under krig, inbördeskrig, uppror, revolutioner osv, där antagonistiska krafter står emot varandra – fientliga sociala klasser, nationaliteter eller nationer/stater, imperialistiska makter med ekonomiska, politiska och militära intressen att försvara (såsom USA i Indokina eller Irak) – tenderar mediareporteringen att bli alltmer styrd av de intressen som står på spel. Sanningen ställs på undantag, eftersom det gäller att vinna propagandakriget. Nyanser och problem döljs, verkligheten blir svart-vit, motståndarna är onda, den egna sidan god.¹ Vi ser det idag när det gäller kriget i Libyen, och vi har sett det många gånger tidigare, t ex under Balkan-krigen på 1990-talet. ”Ordfrontfejden” illustrerar problemet och borde fungera som en väckarklocka för de som idag försöker bilda sig en uppfattning om den arabiska revolutionen i allmänhet, och kriget i Libyen i synnerhet. Det gäller att hålla huvudet kallt, inta en skeptisk och kritisk hållning till mediareporteringen och inte bara svälja det som serveras från någon av sidorna – i krig kan man inte lita ens på de mest välrenommerade nyhetsförmedlare eftersom de är utsatta för samma påverkan som alla andra.² Under sådana konflikter är det mycket svårt att få en balanserad bild – tvärtom så föreligger en kraftig tendens att förenkla och förgrova, att framställa den ena sidan i rosenröda färger och den andra i mörkaste svart. Inte nog med det – det finns också en strävan mot likriktning, att svartmåla de som ifrågasätter den förhärskande bilden. Ordfrontfejden hade just en sådan bakgrund.

Det hela började med att DN-journalisten Maciej Zaremba häftigt attackerade en intervju med författarinnan Diana Johnstone i tidskriften *Ordfront Magazin*. Johnstone hade ifrågasatt den rådande mediabilden av Balkan-konflikten, där serberna ensidigt hade framställts som de onda, medan de andra var offer för denna ondskas. Johnstone menade att detta var en ensidig propagandabild. Men det tyckte inte Zaremba, som med sin artikel utlöste en hätsk kampanj mot Johnstone, och mot Ordfront och dess redaktionschef (som till slut tvingades avgå).

¹ Se Philip Knightley, *Krigets första offer är sanningen: krigskorrespondenten som hjälte och mytskapare*, Ordfront Förlag 2004. Denna ”klassiska” bok innehåller en mängd exempel på hur man manipulerat sanningen under krigsförhållanden. Första svenska upplagan kom ut 1977 och tog upp exempel från amerikanska och spanska inbördeskriget, liksom krigen i Korea och Vietnam. Den nya upplagan innehåller 4 nya kapitel som bl a behandlar Gulfkriget, Kosovo och senaste Irak-kriget.

² Detta gäller även den så rosade arabiska nyhetskanalen Al Jazeera, med bas i Qatar (och startad av dess emir Hamad bin Khalifa), som helt klart har en egen politisk agenda. Qatar stödde redan från början upproret i Libyen, deltar med sitt flyg i bombkriget och påstås även leverera vapen till rebellsidan. Att tro att detta inte spelar roll för nyhetsförmedlingen är bara naivt/korkat.

Att den då rådande bilden av konflikterna på Balken var ensidig och att verkligheten var mer mångfacetterad än vad Zaremba & Co ville medge, det torde stå klart för alla som idag är lite mer välinformerade och politiskt intresserade, men då gick det inte an att ostraffat ifrågasätta den svart-vita bilden.

Idag ser vi liknande reaktioner från de som bestämt sig för att rebellerna i Libyen är de goda, medan Gaddafi och hans anhang är de onda. Och idag (precis som under Balkan-konflikten) står imperialisterna på de godas sida. De som dödas av Gaddafis soldater är offer för ett ondskefullt monster, medan de som dödas av rebellernas kulor eller NATOS:s bomber knappt räknas alls (de riktas ju bara mot militära mål och de som dör är ju främst legoknektar som förtjänar att dö – eller? – och de civila förlusterna är väl bara Gaddafis ”propaganda”). Att ifrågasätta eller problematisera vad rebellerna står för eller gör, vilka som ingår i dess ledning osv, är tabu – och den som gör det utför otillåtlig smutskastning och går i själva verket folk-mördaren Gaddafis ärenden.

Byt ut Gaddafi mot serbiske presidenten Milošević eller mot Republika Srpskas förste president Karadžić och vi har ett scenario med en hel del likheter med kriget i dagens Libyen.

Givetvis finns även viktiga skillnader av vilka jag här ska nämna en: under Balkan-krigen förlorade inte vänstern koncepten i samma utsträckning som idag. Visst fanns det sådana som mer eller mindre okritiskt stödde NATO-bombningarna av Serbien, liksom sådana som sade blankt nej till t ex Kosovos rätt till avskiljande från rest-Jugoslavien (och därför tog Serbiens ställning i den konflikten), men större delen av vänstern intog dock ändå en ganska självständig och kritisk hållning, i synnerhet till NATO-bombningarna.

Även idag finns sådana som i större eller mindre utsträckning försöker inta en balanserad och försiktig hållning i Libyen-frågan (vilket innefattar ett principiellt stöd för upproret, men också nej till imperialistisk inblandning), men idag står betydligt större delar av vänstern – den parlamentariska (Vänsterpartiet) såväl som tongivande debattörer inom den utomparlamentariska vänstern (med Andreas Malm i spetsen)³ – på etablissemangets sida och förespråkar bombningar (inklusive med svenska JAS-plan) och ett okritiskt stöd till rebellerna.

Och så finns det naturligtvis de som går helt motströms och mer eller mindre öppet stödjer Gaddafi-sidan (de ansluter sig vanligen till den linje som Hugo Chávez gjort sig till talesman för), men denna politiska tendens är inte särskilt framträdande. Den är också ganska frånvarande i debatten, varför det heller inte finns någon anledning att här orda mer om den.

Det som jag vill peka på är just huvudtrenden, som för mig framstår som minst sagt beklämmande: En ”vänster” som främst fungerar som påhejare av den imperialistiska politiken, oavsett om den omgärdar sin uppslutning med förbehåll, har inget existensberättigande som *vänster*, den bidrar bara till att försvaga vänstern, stärka krigshetsarna och militaristerna, och i största allmänhet försvåra en samhällskritisk hållning.

I den rådande situationen borde den främsta uppgiften för en verklig Vänster vara att ifrågasätta, problematisera, analysera, påvisa vilka intressen som är inblandade, inte minst vad imperialisterna står för osv. Att hävda att detta är liktydigt med att stödja diktatorn och folk-mördaren Gaddafi är inget annat än kvalificerat struntprat, värdigt en förhårdad stalinist som bara kan/vill se världen i svart-vitt, och inte en revolutionär som strävar efter att förstå världen för att kunna förändra den. Och, tror verkligen de som framför sådana argument att deras egen ovillkorliga och kritiklösa uppslutning bakom rebellerna och deras imperialistiska uppbackare spelar någon roll för utgången av detta krig? I så fall lider de av en slags hybris!

³ Däremot så är det bara en (mindre) vänstergrupp som tagit denna ställning, nämligen Umeå-utbrytningen ur Rättvisepartiet Socialisterna. Socialistiska Partiet, där flera bloggare driver denna linje, är dock splittrat i frågan. Syndikalisterna verkar överhuvudtaget inte ha någon fastslagen linje.

Att Gaddafi är körd på sikt, det torde vid det här laget vara uppenbart för alla, eftersom imperialisterna har föresatt sig att störta honom. I det perspektivet borde det vara desto viktigare att studera vad som kan komma sedan, dvs vad rebellerna står för och representerar (särskilt de som står i ledningen) och vad imperialisterna strävar efter och vilka medel de har för att åstadkomma detta. De som menar att vänstern inte ska syssla med sådant (i alla fall inte nu) – med hänvisning till att det i dag gäller att ”rädda den libyska revolutionen” – uttrycker egentligen bara den djupa kris – ideologiskt, politiskt och organisatoriskt – som vänstern genomlider. Men är den så djup att man är beredd att begå harakiri?

”Bombvänsterns” förespråkande av imperialistisk intervention i inbördeskrig som det i Libyen reser givetvis en rad frågor av grundläggande principiell natur.

Om man är för bombningar för att ”rädda revolutionen” och förhindra massakrer i Libyen, varför då inte förespråka samma sak i t ex Syrien (där regimens våldsanvändning, om vi ska lita på media, antagit extrem omfattning, betydligt värre än när beslutet att ingripa i Libyen togs)? Om inte, i så fall varför? Och varför motsätta sig marktrupper från NATO, om revolutionen står och faller med det? Vilka kriterier ska man egentligen ha i sådana situationer?

Den gamla revolutionära principen som säger att man måste slå vakt om den revolutionära rörelsens oberoende av kapitalistiska och imperialistiska krafter, är den numera föråldrad?

Att försöka göra ”klassanalyser” av sociala och politiska strömningar och krafter (t ex av de som ingår i resp sida i Libyen), är det ointressant eller t o m förkastligt (om ofördelaktiga uppgifter framkommer om den ”goda sidan”)?

Och har man glömt den proletära internationalismens princip, som Lenin så kärnfullt formulerade så här:

Internationalism i handling innebär ett och endast ett: självuppoffrande arbete för att utveckla den revolutionära rörelsen och den revolutionära kampen *i eget land*, stöd (genom propaganda, sympati och materiella medel) åt samma kamp, samma kurs – och *endast denna* – *i alla länder utan undantag*. Allt annat är bedrägeri och manilovmentalitet. (Lenin i april 1917)

Anser man att den inte längre är giltig? Är det dags att förpassa sådana marxistiska och leninistiska principer till historiens skräphög? Eller är kanske t o m marxismen som sådan föråldrad?

Vart är man egentligen på väg? Har man ens ställt sig den frågan?

Om artikelsamlingen

Den följande artikelsamlingen dokumenterar ”Ordfrontfejden”. Den första texten (av Björn Kumm) ger en historik över ”affären”. Sedan följer artikeln som utgjorde startpunkten för debatten, följt av ett utdrag ur Zarembas artikel som startade mediadrevet, samt flera inlägg (de flesta av dem refuserades av dagstidningarna) från den efterföljande debatten. Zarembas artikel har vi tyvärr inte kunnat ta med i sin helhet (den är copyrightad). Utdraget bör dock räcka till för att visa på artikelns karaktär. Ihop med de kommentarer till Zarembas artikel som görs i de övriga inläggen så bör ändå det mesta av Zarembas argumentation framgå.

Den allra sista artikeln är från 2005 och ger en slags balansräkning av hela affären.

Martin Fahlgren (13 juni 2011)

Lästips

Diana Johnstone, *Dårarnas korståg*. Häggelunds förlag, 2004

Erik Wijk och Björn Eklund (red), *Pudelns kärna. En bok om Ordfrontfejden, Nixon*, 2006

Björn Kumm: Förord till *Dårarnas korståg*

[Ur Diana Johnstone, *Dårarnas korståg*. Häggglunds förlag, 2004]

Sommaren 2003 presenterade bokförlaget Ordfront i reklamkampanj en rad världsbildsförbättrare. ”En annan värld är möjlig”, citerade man stolt den globala rättviserörelsens appell. Men då, framhölls det, måste man lära sig se den aktuellt existerande världen med andra ögon. Tillsammans med bl a Noam Chomsky, Eva Moberg och den indiska författaren och aktivisten Arundhati Roy presenterades i bild även den amerikanska journalisten Diana Johnstone, författare till boken ”Fools' Crusade”, ”Dårarnas korståg”.

Sommaren 2003 intervjuades också världsbildsförbättraren Diana Johnstone i förlagets månadstidskrift *Ordfront Magasin* av dess redaktionschef Björn Eklund. Den stort uppslagna artikeln försågs med en vitsig rubrik: ”Ljugoslavien”. Många av *Ordfront Magasins* läsare reagerade negativt. Men att numret utkom i semestertider bidrog sannolikt till att fosterlandets ledar- och kulturellredaktioner inte omedelbart uppmärksammade artikeln. Det skulle dröja till tidiga november, innan *Dagens Nyheter*s medarbetare Maciej Zaremba gick till attack.

Under rubriken ”Ordfront förnekar folkmord på Balkan” utgick Zaremba från den välkända bilden av en utmär glad bosnisk muslim, Fikret Alić, i det serbiska lägret Trnopolje i augusti 1992, då ett brittiskt TV-team besökte platsen. Om man som Johnstone och därmed också Ordfront hävdade att bilden var en förfalskning, ville Zaremba påminna om att tidskriften *Living Marxism*, där detta påståtts, av brittisk domstol dömts att betala nära fyra miljoner kronor i skadestånd för ärekränkning till de journalister som varit på plats i Trnopolje och beskyllts för att ha manipulerat bilden av den magre mannen.

Genom att betvivla bildens äkthet, menade Zaremba, hade Johnstone och hennes intervjuare Björn Eklund etablerat sig inte bara som historierevisionister angående blodbadet på Balkan utan också som ”brunvänster”. De förmådde inte identifiera verkliga fascister och folkmördare på Balkan utan höll fast vid marxismens gamla käpphäst om USA-imperialismen som upphov till allt ont och nämnde dessutom en ”judisk” opinion, som skulle ha haft stort inflytande också på händelseutvecklingen i det forna Jugoslavien. Var de till råga på allt la-tenta antisemiter?

På Zarembas artikel följde vad som i mediasammanhang brukar kallas ett drev. Johnstone, hennes intervjuare och hela Ordfronts förlag anklagades för historierevisionism. Så som för-intelsebetvivlare, t ex fransmannen Robert Faurisson, ifrågasatt antalet dödade i Auschwitz för att leda i bevis att gaskamrarna över huvud inte existerat, lät enligt kritikerna Johnstone och Ordfront, som publicerat intervjun med henne, påskina, att det inte inträffat något folkmord på Balkan.

Att betvivla massakrerna och övergreppen innebar, skrev författaren Thomas Nydahl i *Sydsvenska Dagbladet*, en förolämpning mot de hundratusentals människor som fördrivits från sina hem, misshandlats, våldtagits eller mördats. Det var dessutom ett sätt att frita Balkans krigsförbrytare från ansvar. ”Vi visste att den serbiska ultranationalismen föresatt sig att till varje pris hålla en sydslavisk federation vid liv, trots att de olika folken önskade självständighet och oberoende. Och vi visste att den kroatiska revanschismen under Tudjmans ledning beslutat sig för att ge serberna det krig de bett om. Vi visste också att de flesta människor var oskyldiga offer i denna blodiga maktkamp.”

”Brunvänster” beskrev exakt vad det handlade om, ansåg Steve Sem-Sandberg i *Svenska Dagbladet*. Så som Auschwitzförnekaren Faurisson friserat siffror och förtigit fakta, ville revisionisterna i *Ordfront Magasin* ”nyansera” bilden av vad som hänt i det forna Jugoslavien. Lösryckta påståenden kopplades samman i paranoida konspirationsteorier. USA och ”imperialismen” gavs av gamla vänstermänniskor rutinmässigt hela skulden för världens ondska.

Hela den svenska vänstern kallades av *Expressens* ledarredaktion för brunröd, eftersom man försvarat den svenska kronan — nationalvalutan — och nationalstatens suveränitet.

25 november 2003 var jaktlyckan komplett, bytet nedlagt. *Ordfront Magasins* chefredaktör Leif Ericsson begick i *Dagens Nyheter* självkritik. Ericsson erkände, att han inte förrän efter Zarembas attack ordentligt hade läst Johnstones bok. Nu anklagade han henne för felaktigheter på en rad punkter. Angående massakern i Srebrenica 1995 menade Ericsson, att Johnstone på ett tendentiöst vis reducerat siffrorna på antalet döda och antytt att de varit överdrivna. Ericssons slutsats var, att Johnstone farit med osanning och att intervjun med henne inte borde ha publicerats.

Innan Ericsson gjorde sin självkritik, hade Föreningen Ordfronts styrelse närmast panikartat tagit avstånd från artikelpubliceringen.

Anmärkningsvärt i hela den upprörda debatten om Diana Johnstone är, att ingen av debattörerna hade läst den bok de så indignerat fördömde. När jag i P1:s mediemagasin *Vår grundade mening* den 5 februari 2004 intervjuade Maciej Zaremba, förklarade han att det inte varit nödvändigt att läsa "Fool's' Crusade". Intervjun i *Ordfront Magasin* var enligt Zaremba fullt tillräcklig för att man skulle förstå var Diana Johnstone stod:

"Hon har bestämt sig för att bevisa, att det inte fanns någon anledning att ingripa på Balkan. Resten är bara en följd av denna ståndpunkt som är primär. I grunden finns en föreställning att USA, Storbritannien — de imperialistiska makterna, som man säger — inte under några omständigheter kan genomföra någon vettig eller humanitär militär aktion. Om de skickar sina styrkor någonstans, måste det vara på djävulskap. Det måste vara uttryck för imperialism. Då måste man också bevisa, att inga av grymheterna på Balkan har ägt rum. Jag tycker det är alldeles genomskinligt i denna intervju."

Zaremba och efter honom många andra kritiserade vad man såg som Ordfronts och Diana Johnstones försök att rentvå Serbiens ledare Slobodan Milošević och göra honom till martyr. I *Vår grundade mening* yttrade Zaremba följande:

"Man får väl säga, att Slobodan Milošević är den huvudansvarige för kriget på Balkan från början på 90-talet. Det var ju hans tal i Kosovo Polje som var något slags startskott för ett nationalistiskt raseri, som ju ledde till en splittring av Jugoslavien. Han är inte ensam skyldig. Jag menar, att Tudjman bär en stor del av ansvaret. Men ansvaret för det systematiska hat-språket i televisionen i första hand — det var ju TV som användes mest för att egga människor till detta etniska krig — det bär Milošević. Eftersom han kontrollerade TV, är han i högsta grad ansvarig för detta. Jag tror, att man nog kan riskera en gissning att han kommer att dömas också för anstiftan till massmord, våldtäkter, tortyr, eventuellt folk-mord. Nationalist är han. Jag skulle nog beskriva honom som fascist, denna blandning av något slags statssocialism och chauvinism."

I Sverige är det historiska minnet fjäderlätt. Spaltkilometer har ägnats kriget i det som numera kallas för Jugoslavien, men perspektivet har varit mycket kort. Regionens mot-sättningar har beskrivits som om de uppstått ur tomma intet, när det kalla kriget, redan det höljt i glömska, tog slut. "Ondskan" i människogestalt har setts som själva ursprunget till konflikterna. Då behövs en analys som väljer att gräva längre tillbaka i historien. Diana Johnstone är väl kvalificerad för uppgiften.

Författaren till "Dårarnas korståg" är alltså amerikanska, född i Minnesota, USA:s skandinav-bygder. Som engagerad fredsaktivist under Vietnamkriget slog hon sig i det sena 60-talet ned i Paris för att forska i fransk kolonialhistoria, enkannerligen Frankrikes roll just i Indokina. Hon arbetade länge som journalist på franska nyhetsbyrån AFP där hon inte minst fascinerades av all inkommande information som nyhetsbyrån inte distribuerade vidare.

På 1970-talet publicerade Johnstone den stencilerade tidskriften *The Owl*, i vilken hon levererade vad som i dagens språkbruk kallas omvärldsanalys. (Jag var hennes prenumerant i Lagos, Nigeria.) I tio år var Johnstone därefter korrespondent för den amerikanska vänstertidningen *In These Times*, utgiven i Chicago. På 80-talet skrev hon ”The Politics of Euro missiles” om utplaceringen av nya massförstörelsevapen i Europa i det kalla krigets sista fas. Under 90-talet var hon De grönas pressansvariga i EU-parlamentet. Under lång tid har hon följt den politiska utvecklingen på Balkan.

I föreliggande bok framställer Diana Johnstone, trots att Zaremba och andra påstår det, inte Slobodan Milošević som ett politiskt dygdemönster, och hon hävdar inte att den serbiske ledaren är en modern Dreyfus, ett totalt oskyldigt offer för internationella intriger. Men Johnstone accepterar heller inte bilden av Milošević — rashetsaren, ultranationalisten som kämpade för ett storserbiskt rike.

Var verkligen det ”nationalistiska raseri”, det systematiska ”hatspråk”, som Maciej Zaremba anklagar Milošević för, huvudorsak till den jugoslaviska katastrofen? En mycket enkel förklaringsmodell har ju varit att dra paralleller till nazismens förbrytelser. Eller som USA:s förre president Bill Clinton, citerad av Johnstone på bokens första sidor, 1999 uttryckte saken: ”Serbiens regering, liksom den i Nazityskland, kom till makten delvis genom att få människor att se ned på människor av en viss ras och etnisk tillhörighet och att tro att dessa inte hade någon plats i deras land och inte ens någon rätt att leva.”

Diana Johnstone påpekar: ”Genom att använda begrepp som Hitler och Förintelsen kan man säga mycket med få ord.”

Inom ett dygn efter att NATOs bombningar hade inletts våren 1999, beskrevs Milošević som ”slaktaren från Belgrad”, ”den mest ondskefulle diktatorn i Europa sedan Adolf Hitler”, ”en psykopatisk tyrann”, ”en skoningslös man”, rentav en ”internationell terrorist” och ”ett kallblodigt djur”.

Diana Johnstone har begått en oförlåtlighet, nämligen att komplicera bilden. Om någonting präglar Milošević, hävdar Johnstone, är det snarast hans politiska tvetydighet. Som jugoslavisk kommunist oroades Milošević av pyrande nationalism i det gamla Jugoslaviens delrepubliker. Nationalismen såg han som ett hot mot federationen, och den hade Jugoslaviens mångåriga diktator Tito försökt motverka genom att så långt möjligt decentralisera makten och inte minst genom att hålla serberna på mattan.

När den albanska frågan i Kosovo efter Titos död väcktes till nytt liv, blev det viktigt för Milošević att profilera sig. Han seglade fram till makten genom att stödja den serbiska minoriteten i Kosovo-provinsen, som kände sig fysiskt hotad av den albanska majoriteten. Men genom att framstå som Kosovo-serbernas räddare uppfattades Milošević snabbt som serbisk nationalist och separatist, fast hans och serbernas linje, vilket även den kritiske Thomas Nydahl ovan påpekar, tvärtom gick ut på att hålla ihop den jugoslaviska federationen. (Nydahl väljer dock att kalla detta serbisk ”ultranationalism”.)

Under hösten och vintern 1990-91 blev det tydligt, att den jugoslaviska delrepubliken Kroatien olagligt importerade stora mängder vapen. Delstatsregeringen ville förvandla Kroatiens regionala polis till en regelrätt nationell armé inom en ännu inte existerande kroatisk utbrytarstat. Serber bosatta i Kroatien blev uppskrämda, när de såg medlemmar av det gamla fascistiska Ustaša återvända ur långvarig exil och få ett hjärtligt mottagande i ett alltmer nationalistiskt Kroatien.

Serberna mindes mycket tydligt den slakt deras föräldrar och släktingar varit utsatta för av regimen Ante Pavelić i den nazistiska kroatiska republik som existerat under andra världskriget.

krigets tyska ockupation. 1990-91 var grupper av beväpnade gangsters redan i full färd med att trakassera i Kroatien bosatta icke-kroater.

Jugoslavien började falla sönder. Men var det för den federala jugoslaviska regeringen, med säte i den serbiska delrepublikens huvudstad Belgrad, tillåtet att söka bevara Jugoslaviens territoriella integritet?

Ett konkret svar erhöll det federala jugoslaviska presidentämbetet den 17 januari 1991 av USA:s ambassadör i Belgrad, Warren Zimmermann. Denne informerade presidentämbetet, att USA inte skulle acceptera användning av våld, om Jugoslavien försökte ingripa mot Kroatiens separatiststyrkor. För amerikanska regeringen var, 150 år efter USA:s eget inbördeskrig då centralmakten i Washington inte tvekat inför våldsutövning, bara ”fredliga” medel acceptabla. Och, konstaterar Johnstone, när Jugoslaviens regering förbjöds att tillgripa våld för att bevara federationen, kunde den heller inte förhindra att Jugoslavien styckades sönder — med våld.

Var då Jugoslavien, vilket har framkastats i debatten, ett ”folkens fängelse” där just serberna förtryckte övriga etniska komponenter i den sydslaviska federation, som uppstått ur första världskrigets konvulsioner?

Jag tror det är viktigt att läsa Johnstones Balkan-historia, inte minst för att få en bild av de många olika viljor som genom seklerna opererat i regionen. Att främmande makter länge intresserat sig för Balkan är ingen nyhet. Under 1800-talet bröts det osmanska rikets överhöghet, som etablerats genom erövringen av Konstantinopel 1453. Europeiska makter visade snart nog koloniala ambitioner. Johnstone talar om Tysklands och Österrike-Ungerns ”Drang nach Osten”. Men också Frankrike, Storbritannien och inte minst Ryssland visade sig synnerligen intresserade.

I 1900-talets oroliga början konkurrerade på Balkan små nationer och stora imperier, nationalisterna, monarkister, socialister, små och stora etniska och/eller religiösa grupper, som i sin tur var uppdelade i olika inbördes stridande fraktioner, finansierade och regisserade av olika bakgrundsaktörer. Alla slogs för att överleva på ett territorium, där alltför mycket historia tycktes rymmas på alltför liten yta och det alltid fanns någon som krävde skadestånd eller hämnd för månghundraåriga oförrätter.

Den brittiska journalisten Rebecca West, författare till den obetalbara balkanskildringen ”Black Lamb and Grey Falcon”, konstaterade rätt, när hon 1936 besökte Jugoslavien, att samtliga där boende folk verkade ligga i luven på varann. Men Wests humanistiskt inställda och reformvänliga landsmän, som ofta for till Balkan för att klarlägga exakt vem som plågade vem, ville lika lite som dagens debattörer acceptera en så komplicerad bild. Alltså, skriver Rebecca West, reste besökarna hem till Storbritannien med var sitt balkanska älsklingsfolk närmast hjärtat, lidande och oskyldigt, ett som ständigt misshandlades men aldrig i sin tur plågade någon annan.

I det sena 1900-talet valde yttervärlden, det som numera kallas det internationella samfundet, i sin tur att bland alla de stridande viljorna på Balkan okritiskt demonisera en enda aktör och själv aktivt bidra till det politiska sönderfallet.

Malmö, 24 mars 2004

Resa i Ljugoslavien

[Ur *Ordfront Magasin* 7-8 -2003: *Artikeln som satte igång det hela*]

Alla har vi sett fotografiet på den extremt magre mannen bakom taggtråd. Bilden som publicerades i teve och tidningar över hela världen i början på augusti 1992 presenterades som bevis för att det fanns koncentrationsläger i Bosnien som kunde jämföras med dem i Nazityskland. [*Bilden återges i början av följande artikel*]

Få bilder i historien har haft sådan stor politisk betydelse.

Bilden blev en symbol för kriget i Bosnien och hur det skall tolkas. Vid detta tillfälle fick Jugoslavienkonflikten den rollfördelning som sedan aldrig har ändrats: serberna är skurkarna, muslimerna offren och kroaterna någonting däremellan.

Bara några dagar efter att bilden spridits över världen tillkännagav den brittiske premiärministern John Major att brittiska trupper skulle sändas till Bosnien. Nato började planera för en militär intervention. USA föreslog att FN skulle upprätta en tribunal som skulle undersöka krigsförbrytelser begångna i Jugoslavien, det första initiativet till det som senare blev Internationella domstolen för brott begångna i forna Jugoslavien (i fortsättningen kallad Tribunalen).

Så långt är detta historien om några hjältemodiga journalister som slår larm om oerhörda övergrepp och hur omvärlden resolut reagerar.

Men det finns ett problem.

Mycket talar för att den tolkning och presentation av bilden som medierna gjorde är en förfälskning av verkligheten. Den tyske journalisten Thomas Deichmann publicerade i Tyskland och England 1997 en undersökning av omständigheterna i lägret Trnopolje vid den tid som bilden togs. Han kom fram till att lägret inte var inhägnat utan att det var journalisten och fotografen som var det. Lägret hade upprättats av flyktingarna själva och vistades i lägret frivilligt för att undgå att bli beskjutna av bosnierserbisk milis eller att enrolleras av bosniemuslimska styrkor.

Enligt Röda korset fanns det hösten 1992 tjugofem interneringsläger i Bosnien med ett totalt antal fångar på 2.692. Av dessa var 203 internerade av bosnierserberna i åtta läger, 1.061 av muslimerna i tolv läger samt 428 av kroaterna i fem läger.

Existensen av Trnopolje och de andra lägren var tydliga tecken på att det pågick ett inbördeskrig i landet. Men koncentrationsläger som i Nazityskland?

Deichmanns avslöjande uppmärksammades en del men debatten kom av sig när den brittiska tevekanalen ITN, där bilden först publicerats, väckte åtal mot Deichmann för ärekränkning – och vann. En normal mediekritisk verksamhet blev därmed kriminaliserad.

Om Trnopolje var det avgörande genombrottet i media för hur Bosnienkriget skulle tolkas, spelade Racakmassakern en liknande roll för Kosovokrigen.

I början av januari 1999 trappade den kosovoalbanska gerillan i byn Racak i Kosovo upp sina attacker mot den serbiska polisen. Den 8 januari dödades tre poliser, den 10 januari ytterligare en. Den serbiska polisen beslöt sig för att försöka slå ut gerillan i Racak. Den 15 januari 1999 gick man till attack. Hårda strider utkämpades och den serbiska polisen intog byn. Nästa dag återtog dock gerillan byn och kallade då dit William Walker, den amerikanske chefen för KVM, Kosovo Verification Mission. Denne drog omedelbart slutsatsen att en massaker av oskyldiga civila ägt rum, att ett brott mot mänskligheten var begånget och att detta var ytterligare bevis för serbernas folkmord på albaner.

Det blev Walkers version som spreds i västliga medier och som bestämde tolkningsramen för det inträffade. Racak blev den vändpunkt som sedan ledde fram till bombkriget.

Först två år senare släpptes EU:s rapport om Racak. Den kom fram till att de funna kropparna inte uppvisade tecken på att ha dödats genom avrättning. Nästan alla offer hade dödats av flera kulor, avskjutna från långt håll och från olika vinklar. Av de fyrtio döda var trettioåttio män. Detta var en allvarlig sak. Men folkmord? Etnisk rensning?

En lögn eller två behöver inte innebära att en historia är falsk. Men om krigen i Jugoslavien hopar sig lögnerna och oklarheterna. Även när det gäller andra händelser av stor symbolisk laddning kan historieskrivningen problematiseras eller ifrågasättas: Vad sa egentligen Milosevic i sitt tal på Trastfälten 1989? Vem låg bakom beskjutningarna av marknadsplatserna i Sarajevo? Vad hände i Srebrenica? Hur var det med massvåldtakterna under Bosnienkriget?

Den amerikanska journalisten Diana Johnstone har skrivit boken *Fools' Crusade. Yugoslavia, NATO and Western Illusions* (Pluto Press 2002), som bland annat är en systematisk genomgång av myterna om Jugoslavienkrigen. Om man vill veta något om vad som hände i ett litet multietniskt land i södra Europa under 1990-talet, kan man åka till Paris, där Diana Johnstone bor.

Diana Johnstone tar emot mig i sin lilla lägenhet i Montmartre. Jag möter en livlig och prat-sam kvinna som har nära till skratt.

Rummet där vi slår oss ner är ett kombinerat vardagsrum, bar, kök och bibliotek. På den ena väggen vittnar bokhyllorna om Johnstones litterära studier. Här trängs klassikerna med varann, Mark Twain med André Malraux, Victor Serge med Stendhal. På den andra väggen är bokhyllan fylld av de amerikanska antiimperialister – William Blum, Edward Herman, Noam Chomsky – till vars krets också Diana Johnstone hör.

På en av bokhyllorna står en skulptur av två stridsefanter i närkamp med varandra. Passande åhörare med tanke på vårt samtalsämne tänker jag.

Jag kommer till Paris bara någon vecka efter att USA:s senaste krig tagit slut. Därför låter jag vår diskussion börja, inte i Jugoslavien utan i Irak.

Det växte fram en stark proteströrelse mot kriget i Irak men när Jugoslavien angreps 1999 var protesterna ringa. Varför var reaktionerna så olika?

– Antagligen har det att göra med hela den här demoniseringen av serberna. De framställdes som de nya nazisterna. Den mycket komplicerade jugoslaviska situationen beskrevs som jämförbar med Hitler och Nazityskland och den analogin gjordes gång på gång. Men jag vill ändå tro att reaktionerna i samband med Irakkriget är de ”normala” och att Kosovo var en ”onormal” reaktion. Jag tror också att det uppenbara faktum med de enorma oljetillgångarna i Irak gjorde det svårare att presentera det kriget som en humanitär intervention. I Kosovo fanns inte några liknande ekonomiska intressen, det fanns andra intressen men de var inte lika uppenbara.

Vad var det för intressen?

– Den amerikanska administrationen var ivrig att inför det stundande femtioårsjubileet av Nato i april 1999 statuera ett exempel på vad den nya Nato-strategi som då skulle proklamerats innebar. Denna strategi gick ut på att Nato skulle kunna ingripa även utanför sitt eget område, det skulle alltså inte längre bara vara fråga om försvarsåtgärder – en avsevärd omläggning av Nato:s uppgifter. Detta är förklaringen till varför det i förhandlingarna i Rambouillet inte fanns någon verklig vilja att förhandla fram en fredlig lösning och varför det var en sådan brådskan att starta kriget. Detta är huvudorsaken till kriget men det finns också andra sekun-

dära skäl som att det ingår i Pentagons strategi att flytta militära baser österut och att Balkan representerar ett intressant transitområde som kan vara användbart för USA i dess kommersiella konkurrens med Europa.

I din bok jämför du Kosovokriget 1999 med första världskrigets utbrott 1914. På vilket sätt är de jämförbara?

– 1914 slöt de partier som borde ha stått upp för fred, de socialistiska partierna, upp bakom de egna regeringarna. Någoting liknande hände 1999. Den stora skillnaden är att 1914 stödde de socialistiska partierna krig av nationalistiska skäl men i Kosovo var ideologin antinationalism som dock i praktiken var ett slags västnationalism vilken ungefär går ut på att vi i väst är världsmästare på mänskliga rättigheter och varhelst det finns onda människor och onda ledare ska vi ingripa för att straffa dem. Det var ett slags bankruttförklaring av vänstern i väst som visade att man har övergett varje försök att söka efter mer djupgående orsaker till konflikter.

Är den nya freds rörelsen annorlunda?

Jag hoppas det. Vad som har hänt sedan Kosovo är framväxten av den så kallade antiglobaliseringsrörelsen, vars profil har varit väldigt vag och oklar. Felet med den har varit att den har beskrivit problemen helt i ekonomiska termer. De har varit emot orättvisa handelsavtal men har ignorerat den amerikanska militära makten, militariseringen, den militära upp rustningen och så vidare. Vad som nu hände var att Irakkriget plötsligt gjorde det klart att den ekonomiska imperialismen är helt sammanflätad med den militära. Det behövs en proteströrelse, inte bara mot ekonomisk erövring utan också mot militär erövring. De två går hand i hand. Detta förstod man inte när det gällde Kosovo.

Men den ekonomiska imperialismen spelade en viktig roll för uppsplittringen av Jugoslavien?

– Globaliseringen leder till svåra sociala problem när alla världens ekonomier måste anpassa sig till den västliga kapitalistiska modellen. Detta var inte minst fallet i Jugoslavien eftersom de hade den här speciella formen av socialism med ett slags mellanform av statligt och privat ägande. När Jugoslavien tvingades anpassa sig till den västliga kapitalismen betydde det att de var tvungna att skära ner eller privatisera den offentliga sektorn. Detta hade en mycket destabiliserande effekt på landet. Internationella valutafonden har under decennier starkt ingripit i olika länders inrikespolitik. I Jugoslavien innebar detta att den centrala makten försvagades och att de nationalistiska rörelserna i de olika regionerna stärktes. Internationella valutafonden och trycket från väst bidrog starkt till upplösningen av Jugoslavien.

Kan man se uppsplittringen som en konflikt mellan rika och fattiga regioner?

– Det är en del av problemet, ja. Detta var det huvudsakliga skälet bakom den slovenska utbrytningen. Slovenerna hade varken någon orsak till klagan politiskt sett eller – till skillnad från kroaterna – någon tradition av nationalism. Slovenien hade aldrig ens aspirerat på att bli en självständig stat men landet var den klart rikaste delen i Jugoslavien. Uppmuntrad av sina nordliga grannar, särskilt Österrike och Bayern, övertygades Slovenien om att de skulle kunna bryta sig ut ur Jugoslavien och få komma med i EG:s rikemansklubb före de andra. Detta var sedan exakt vad som hände.

I sin bok ägnar Diana Johnstone stort utrymme åt en person som starkt bidrog till Jugoslaviens uppsplittring, Otto von Habsburg, arvtagare till det österrikisk-ungerska kejsardömet. Han var vid denna tid i början av nittiotalet intensivt aktiv i Europaparlamentet.

– Jag var pressekreterare för de gröna partierna i Europaparlamentet och bevittnade på nära håll hur det dåvarande EG hanterade den uppseglade jugoslaviska konflikten. Jag var mycket förvånad att parlamentet valde Otto von Habsburg, arvtagaren till det österrikisk-ungerska kejsardömet, som sin rapportör om Ungern. Han hade självklart sin egen dagordning. Det

framgick med all önskvärd tydlighet av de tal han höll om hur europeiska, underbara och civiliserade kroaterna var och hur barbariska serberna var. Hans syfte var att uppmuntra kroaterna och slovenerna att bryta sig loss från Balkan och ansluta sig till Europa. Det är intressant att de områden i Italien som Lega Nord vill göra självständiga är de territorier – precis som Slovenien och Kroatien – som en gång tillhörde det österrikisk-ungerska kejsardömet. Det Otto von Habsburg och andra arbetade på var ett slags rekonstruktion av det österrikisk-ungerska kejsardömet! Detta var alldeles uppenbart, men ingen skrev om det, ingen ansåg att det var någon viktig faktor.

Men Lega Nord har inte varit så framgångsrika?

– Nej, för Italien är en stark stat med många inflytelserika vänner. Jugoslavien var isolerat och hade ingen mäktig vän. Den enda stat som stödde Jugoslavien var Grekland. Å andra sidan hade Jugoslavien många fiender, särskilt Tyskland och Österrike.

Tyskarna har historiskt sett alltid sökt inflytande på Balkan men varför lade sig hela EG platt för dem?

– I början var alla europeiska regeringar emot Tysklands linje att erkänna Sloveniens och Kroatiens självständighet. Men Tyskland tryckte på hårt. Detta utspelade sig vid en tid när EG höll på att förhandla fram Maastrichtavtalet, och Frankrike, som historiskt varit Jugoslaviens försvarare, var helt inriktat på att få Tyskland att acceptera den monetära unionen. Detta gav Tyskland en stor möjlighet att utöva makt. Tyskland avgick med segern helt enkelt för att de ihärdigt drev sin linje i Jugoslavienfrågan och för att ingen annan brydde sig särskilt mycket.

Vad skulle EG ha kunnat göra för att lösa konflikten fredligt?

– Först och främst borde man ha ägnat Jugoslavien mer uppmärksamhet och ansträngt sig att förstå konflikten. Som det nu var fanns det ingen riktig vilja att göra det. En möjlighet som låg öppen ända fram till 1992 skulle ha varit att öppna för en lösning där hela Jugoslavien – allt eller inget – skulle ha kunnat bli medlemmar i eg. Man skulle lätt ha kunnat stoppa den slovenska utbrytningen genom att säga: om ni stannar kvar i Jugoslavien får ni komma med i EG, men om ni bryter er ut får ni inte det. Det hade varit lite annorlunda med Kroatien, men om Slovenien inte hade brutit sig ut, hade inte Kroatien det heller. Vid denna tid var det logiskt att Jugoslavien skulle vara nästa land av de forna kommuniststaterna att förhandla om EG-inträde. Jugoslavien hade inte varit en del av Sovjetblocket, geografiskt låg det mellan EG-medlemmarna Grekland och Italien, dess ekonomi låg närmare den kapitalistiska och så vidare.

När det gäller orsakerna till att kriget i Jugoslavien startade faller skulden i första hand på Slovenien och Kroatien och deras främsta understödjare, Tyskland och EG. Serbernas utgångsläge var starkt. Legalt, eftersom serberna kunde argumentera att delstater i en federal stat enligt internationell rätt inte ensidigt kan bryta sig loss och bli självständiga. Inte heller den jugoslaviska konstitutionen gav en sådan rätt. Historiskt, genom att serberna under andra världskriget deltog mycket aktivt i kampen mot Nazityskland. Många kroater och bosnienmuslimer däremot slogs på Hitlers sida. De fascistiska traditionerna var dessutom levande bland dem.

Det krävdes alltså ett ansenligt arbete för att vända opinionen i väst mot serberna. För detta ändamål anlätade regeringarna i Zagreb och Sarajevo den amerikanska pr-firman Ruder Finn (senare gjorde de albanska separatisterna i Kosovo samma sak). Ruder Finns intensiva arbete spelade en avgörande roll för kroaternas och bosnienmuslimernas överväldigande seger i propagandakriget. Regeringen i Belgrad anlätade inte någon pr-firma.

I april 1993 intervjuades chefen för Ruder Finns Balkanavdelning, James Harff, av fransk television. Den franske journalisten ställde frågan vad Harff ansåg vara deras främsta insats. Harff svarade: ”Att ha lyckats vinna över den judiska opinionen på vår sida.” Det avgörande momentet som fick opinionen att vända var ”lägerhistorien”, det vill säga framför allt historien om Trnopolje.

PR-firman Ruder Finn, propagandaministrarna i de olika regeringarna i samarbete med naiva och okunniga journalister och många andra bidrog till att skapa en mytisk berättelse om Jugoslavienkrigen som inte har med verkligheten att göra. I sin bok har Diana Johnstone tecknat ner ungefär hur denna ”kollektiva fiktion” lyder (se utdrag nedan). I det följande presenterar jag först den etablerade föreställningen om Jugoslavienkrigen, sedan Johnstones syn.

Jugoslavien var ett ”folkens fängelse” där serberna förtryckte de andra folken.

– Uttrycket folkens fängelse användes för att beskriva det österrikisk-ungerska kejsardömet. Skillnaden med Jugoslavien är emellertid stor. I det österrikisk-ungerska kejsardömet var österrikarna och i viss mån ungrarna rikare och mäktigare än de andra folken men detta var aldrig fallet i Jugoslavien. Serberna var i allmänhet fattiga. Serbien var ekonomiskt i en mellanställning i Jugoslavien. Serberna hade inte ett förtryckarfolks attribut. Det var ett bondesamhälle utan någon rik familj som styrde alltihopa. Kungafamiljen var inte en del av de germanska europeiska kungafamiljerna, de var befordrade bönder. Tvärtemot att vara förtryckta av serberna var kroaterna – och även albanerna i en annan mening – de mest nationalistiska. De ansåg sig inte vara förtryckta av serberna utan betraktade sig snarare som överlägsna serberna och de gillade därför inte att vara medborgare i samma land som dem.

Jugoslavien föll samman på grund av uppkomsten av en ond ledare, Slobodan Milosevic, som försökte upprätta ett Stor-Serbien genom att eliminera andra folk i en etnisk rensning.

– Detta är den stora lögnen, mytens hjärta, som i sig rymmer flera osanningar. Milosevic tillkännagav aldrig att hans mål skulle vara att skapa ett Stor-Serbien. Däremot hade Milosevic fram till mitten av 1992 tankar på Ett Mindre Jugoslavien i betydelsen att om Slovenien och Kroatien blir självständiga, skulle serbiskdominerade områden i dessa republiker, främst Krajina i Kroatien, kunna ansluta sig till det kvarvarande Jugoslavien.

– Den största lögnen av alla är att Milosevic ville eliminera de andra folken genom etnisk rensning. Milosevic ansåg – och man kan inte citera honom på annat sätt på den punkten – att det var en styrka för Serbien att vara uppbyggt av många nationaliteter. Det är ett faktum att Serbien har förblivit den etniskt mest blandade av de tidigare jugoslaviska delstaterna. Självklart inträffade det incidenter i Bosnien och Kroatien men övergrepp begicks av alla sidor. För att få kontroll över territoriet försökte en sida fördriva en annan. Detta var mycket allvarliga och olyckliga händelser – men de var oundvikliga när man väl sagt att detta multietniska land med etniska grupper uppblandade på det sätt de var skulle upplösas.

– Den mest tydliga och mest extrema etniska rensning som förekommit är den i Kosovo, där albanerna har drivit ut hundratusentals serber, judar och romer. Och detta har skett och sker fortfarande under Nato:s och FN:s administration.

– Motivet för utbrytningarna var inte att undkomma någonting, utan det rörde sig i de flesta fall om att en grupp av ledare förstod att de skulle klara den kapitalistiska konkurrensen bättre om de bröt sig ut och satte upp sin egen stat. Det är mycket roligare att ha sitt eget lilla land! Du är kanske journalist i ett stort land men i det nya egna lilla landet kan du kanske bli utrikesminister eller ambassadör. Det handlade inte om undkomma en förtryckare. Det vara bara en ursäkt som användes eftersom den låter mer anslående.

I Srebrenica tillät FN serberna att begå folkmord.

De siffror på antalet döda som brukar nämnas när det gäller bosnienserbernas angrepp på Srebrenica den 11 juli 1995, sjutusen–åttatusen, går inte att belägga, menar Diana Johnstone. De bygger på antagandet att de ca tretusen personer som bosnienserberna påstås ha internerat och de femtusen personer som påstås ha flytt i stort sett alla dödades. Men flera tidningar i väst rapporterade om att flera tusentals av de saknade bosnienmuslimerna tagit sig in på Sarajevoregeringens territorium. Röda korset försökte flera gånger undersöka vad som hänt dessa men de bosnienmuslimiska myndigheterna svarade aldrig på frågorna.

Sex år efteråt hade Tribunalens rättmedicinska undersökningar i området lett till att 2.361 kroppar grävts upp, en siffra som gäller för hela området kring Srebrenica där hårda strider mellan bosnienserber och bosnienmuslimer fördes i flera år. Av dessa har 199 hittats med förbundna ögon, dvs. med tydliga tecken på att de avrättats. Knappt femtio av de funna kropparna har identifierats och alltså även fått sin etniska identitet fastslagen.

– Det bekymrar mig att det aldrig fanns någon verklig önskan om att få veta hur många som dödades. Srebrenica blev från början använd som symbol – och ju fler dödade, desto mera användbar blev symbolen.

Den viktiga förhistorien till serbernas attack är bortglömd. Mellan maj 1992 och januari 1994 skövlades och brändes 192 serbiska byar i området kring Srebrenica av bosnienmuslimiska styrkor under Naser Orics ledning. Över 1.300 serbiska invånare dödades, många fler flydde.

Srebrenica skulle vara en demilitariserad zon men var de facto inte det, utan fungerade som bas för de bosnienmuslimiska styrkorna. Bland serberna i området fanns ett starkt hat mot de styrkor som gömde sig i staden. Detta hat kände alla till men trots det fick FN aldrig mandat att verkligen skydda staden.

– Det fanns en medveten avsikt från USA:s sida att diskreditera FN. Det var meningen att FN skulle misslyckas så att det blev legitimt för Nato att träda in på scenen.

Den serbiska etniska rensningen i Bosnien dödade 200.000 obeväpnade muslimer.

Diana Johnstone visar i sin bok att den totala siffran för antalet dödade i Bosnienkriget sannolikt är betydligt lägre. 1996 års upplaga av SIPRI:s årsbok kommer fram till någonstans mellan 30.000 och 50.000 dödade på alla sidor. Röda korset uppskattar det totala antalet dödade på alla sidor till mellan 20.000 och 35.000. Siffran 200.000 döda civila kommer från den dåvarande bosnienmuslimiska regeringen och går inte att verifiera.

Den sistnämnda uppgiften togs fram av George Kenney, en före detta tjänsteman vid det amerikanska utrikesdepartementet som avgick 1992 i protest mot USA:s Jugoslaviapolitik. I en artikel i New York Times 1995 skrev han:

”Varken Röda korset eller västerländska regeringar har funnit bevis för systematiskt dödande [i Bosnien]. Ingen har för övrigt heller träffat på före detta fångar från koncentrationsläger som kunnat vittna om systematiskt dödande. Det förekom slumpmässigt dödande i lägren, men inte tillräckligt för att de döda kan räknas i tiotusentals.”

I Bosnienkriget våldtog serberna över 20.000 muslimska kvinnor.

I sin bok gör Diana Johnstone en grundlig genomgång av denna fråga. Det hon kommer fram till är i korthet följande.

Uppgifterna om massvåldtäkter i Bosnien började spridas ungefär samtidigt och av delvis samma journalister som rapporterade om Trnopolje och andra läger hösten 1992. Mest kända blev Roy Gutmans reportage vars huvudkälla var den kroatiska kvinnan Jadranka Cigelj som sade sig ha blivit våldtagen av en lägerkommendant, Mejakic – en historia hon sedan ändrade flera gånger i olika tidningar.

Under flera år spelade Jadranka Cigelj en viktig roll för att föra ut uppgifterna om serbiska massvåldtäkter till framför allt kvinnoorganisationer i väst. Hon fanns med som överlevare från ”våldtäktsläger” i en dokumentärfilm som Human Rights Watch lanserade. Hon gjorde en av Amnesty sponsrad föreläsningsturné till tjugofem amerikanska städer.

Det hör till saken att Jadranka Cigelj var vice ordförande i Franjo Tudjmans nationalistiska parti, HDZ, tillika chef för den kroatiska informationscentret cic, vilket var en av huvudkällorna för rapporter om våldtäkter i Bosnien. Hennes trovärdighet i denna fråga kan alltså starkt ifrågasättas. (Den andra huvudkällan var den i Sarajevo baserade Statliga kommissionen för krigsförbrytelser som påstod att de hade 20.000 väldokumenterade fall av våldtäkter där syftet varit att föda fram ”serbiska barn”. Bevisen för detta presenterades aldrig.)

Den enda internationella organisation som gjort en utförlig undersökning av våldtäktsanklagelserna i Bosnien var den FN-kommission som säkerhetsrådet satte upp 1992 för att förbereda Tribunalens arbete. Vid sin slutrapport i maj 1994 hade kommissionen samlat 575 edliga intyg där förövaren tydligt kunde identifieras. Antalet dokumenterade våldtäktsoffer i kommissionens slutrapport var 105.

I en intervju några år senare sa kommissionens förste ordförande Fritz Kalshoven:

”Jag har aldrig funnit någon indikation på att våldtäkter begicks systematiskt av någon av parterna – och med systematisk menar jag på order uppifrån.”

Tribunalens arbete representerar ett stort steg framåt i den internationella rättens utveckling.

För Diana Johnstone är Tribunalen en politisk domstol. Det var uppenbart redan från början att Tribunalens uppgift var att straffa serberna, inte att vara en institution för opartisk och opolitisk rättskipning.

Den dåvarande tyske utrikesministern Klaus Kinkel, ”Tribunalens fader” kallad, pläderade redan i augusti 1992 för upprättandet av en internationell domstol vars uppgift skulle vara att döma de serbiska ledarna för ”folkmord”. Tribunalens förste ordförande Antonio Cassese kallade Tribunalen för Kinkels ”andliga barn”.

De åtalade behandlas olika beroende på vilken etnisk identitet de har. Johnstone skriver: ”Det är endast serbiska politiska ledare som har dömts för brott begångna av underlydande, brott som till sin karaktär inte skiljer sig från brott begångna av underlydande i motståndsläget, vars politiska ledare inte har blivit anklagade. Tvärtemot [det angivna syftet] att individualisera brott har detta starkt bidragit till den bekväma föreställningen om serbernas kollektiva skuld.”

Tribunalens partiskhet garanteras bland annat genom dess finansiering och dess val av personal som i hög grad kommer från Nato-länderna. Sedan maj 1996 fungerar dessutom Nato som Tribunalens polis.

Från början var det tänkt att Tribunalen skulle finansieras över FN:s vanliga budget. Detta ändrades emellertid nästan omgående. Pengarna kommer istället från regeringar – framför allt den amerikanska – och privata donatorer som George Soros och Rockefeller Foundation. Donatorerna har även möjlighet att bestämma vilket ändamål deras pengar ska användas till. En schweizisk donator ville till exempel att de skänkta pengarna skulle öronmärkas för utgrävning av speciell grav.

12 maj 1999 – under bombkriget mot Jugoslavien – höll Tribunalens chefsåklagare Gabrielle Kirk McDonald ett tal där hon prisade den amerikanska regeringen och företagssektorn för att de besvarat det moraliska imperativ som det enligt henne var att bidra till Tribunalens finansiering. Johnstone skriver: ”Tribunalen har ännu inte börjat bryta sina rättegångar med ’några ord från våra sponsorer’. Men budskapet går fram ändå.”

Vidare, menar Johnstone, strider Tribunalens rättsprocesser mot flera i väst vedertagna rättsliga principer. I Tribunalens fall har den erkända principen om att en anklagad är att betrakta som oskyldig tills motsatsen är bevisad förkastats. Redan det faktum att åtal väcks innebär att den åtalade personen blir stigmatiserad. Vittnen kan vara anonyma och maskerade. På dessa sätt liknar Tribunalen Inkquisitionen.

Tribunalens partiskhet blev som mest uppenbar under Kosovokriget när man åtalade Milosevic men aldrig prövade om Nato:s bombningar var krigsförbrytelser. Milosevic anklagas för gärningar som väsentligen är identiska med dem som man kan anklaga Nato för, med den skillnaden att Nato:s bombningar – och därmed också eventuella brottslighet – var i betydligt större skala.

Slutligen saknar Tribunalen legal grund eftersom den – till skillnad från International Criminal Court – inte är upprättad genom ett fördrag.

Jag frågar Diana Johnstone varför det nästan inte förekommer någon kritisk diskussion om Tribunalen.

– Därför att den är mediernas Tribunal. Alltför många skulle se alltför korkade ut om det skulle visa sig att Tribunalen kan ifrågasättas. Det finns så mycket egenintresse investerat. På det sättet påminner Tribunalen om Dreyfusaffären, men en skillnad är att det idag inte finns någon Emile Zola.

Den 4 februari i år upphörde Jugoslavien att existera när landet bytte namn till Republiken Serbien och Montenegro. En tolvårig upplösningsprocess var till ända.

Jag frågar Diana Johnstone om det sista, delvis misslyckade försöket, att skapa ytterligare en jugoslavisk myt.

Milosevic beskrivs ofta som Diktator...

– Milosevic kom till makten via val och han lämnade den via val. Milosevic introducerade flerpartisystemet i Jugoslavien. Pressen i Serbien under hans tid var mycket friare än den idag. Milosevic var utan tvekan skrupelfri men det är ofta maktens män. Inget av de andra länderna var mer demokratiskt.

...och Djinjic som Demokrat?

– Milosevic och Djinjic påminde mycket om varandra. De var bägge mästare i att manipulera och tänja lagen för att vinna politiska fördelar. De tog bägge emot pengar från tveksamma källor. Skillnaden är att Djinjic var mycket mindre populär.

Vad var det som hände i samband med valet i Jugoslavien i oktober 2000?

– Kostunica vann klart över Milosevic i den första valrundan. Han skulle ha vunnit även den andra men det kunde inte USA acceptera. Hur skulle de då kunna påstå att Milosevic var en diktator? Därför ingrep USA på olika sätt. Man utbildade och finansierade den här förskräckliga Otpor-gruppen. Man gav sitt stöd till det här absurda upproret som ledde till att parlamentet stormades och sattes i brand. I denna ”demokratiska revolution” deltog bland andra samma människor som tidigare plundrat och härjat i Bosnien och Kroatien. USA var ute efter att skapa en upplösning på det jugoslaviska dramat där Milosevic skulle gå samma öde till mötes som Rumäniens Ceausesco. Så blev det nu inte. Kostunica tog över. Något slags slut med någon gnutta nationell värdighet var inom räckhåll. Men detta förändrades året efter när Kostunica manövrerades ut av Djinjic.

Även i Sverige finns det anledning för många till eftertanke och självkritik när det gäller Jugoslavienkrigen: De ledande politiker med Carl Bildt i spetsen som föll efter för Tyskland och erkände Slovenien och Kroatien 1991. De journalister som okritiskt vidarebefordrade

propaganda. De liberaler, socialdemokrater, syndikalister, mänskliga rättighets-aktivister som stödde bombkriget 1999.

Vissa tecken tyder på att historieskrivningen kan vara på väg att ändras. I en nyligen utkommen rapport från Styrelsen för Psykologiskt försvar – Kosovokonflikten, medierna och medlidandet – skriver författarna Stig Arne Nohrstedt, Birgitta Höijer och Rune Ottosen att rapporteringen från Kosovokonflikten var starkt snedvriden. De menar bland annat att medierna bedrev en ”veritabel kampanj i kosovoalbanernas favör” och att ”Nato-propagandans perspektiv präglade den svenska rapporteringen om Kosovokrigen på ett djupgående sätt”.

Men de flesta är tysta eller håller krampaktigt fast vid tidigare ståndpunkter och tar varje tillfälle att diskreditera dem som vill föra en kritisk diskussion.

Ett illavarslande tecken är att granskningsnämnden för Sveriges Radio den 30 april i år fällde ett inlägg i Godmorgon världen för ”brott mot kravet på opartiskhet”. Inslaget handlade om händelserna i Bosnien 1992 då serbiska styrkor intog staden Prijedor och hur de beskrivits i utländska medier. Reportern hävdade att mediebilderna av serbernas krigsförbrytelser varit väsentligt överdriven.

Så många människor har under så lång tid satsat så hårt på att den etablerade versionen av kriget är sann att varje ifrågasättande upplevs som ett hot, mot den egna trovärdigheten, karriären eller prestige. En bidragande orsak kan vara att synen på vad som hände i Jugoslavien ofta är kopplad till den egna ideologin och att varje revision av historien skulle innebära att också den måste ifrågasättas.

Kosovokrigen är proberstenen för vår tids vänster på samma sätt som invasionen i Ungern 1956 och Tjeckoslovakien 1968 var det för den tidens kommunister. De kommunister som inte förmådde ta avstånd från en ockupation som skedde i namn av deras egen lära fick med rätta utstå mycken spott och spe. De som bekänner sig till humanism och mänskliga rättigheter måste vara de första att ta avstånd från bomber som faller i namn av dessa värden.

Men är inte Kosovokrigen historia och var inte den stora uppslutningen mot kriget i Irak en indikation på att opinionen är annorlunda nu? Ja, men vem vet vad förevändningen för nästa USA-intervention kommer att bli. Kanske blir det en ny ”humanitär intervention” och då är vi tillbaka till 1999.

Det är på tiden att vi lär oss läxan från Jugoslavienkrigen. En bra början är att läsa Diana Johnstones bok. Jag låter sista ordet gå till henne:

”När i Bosnienkrigets första månader agenturer i Sarajevo och Zagreb för västliga medier presenterade rapporter som innehöll anklagelser om att serberna bedrev en avsiktlig folk-mordspolitik, övergavs snabbt en elementär princip grundläggande för all rättvisa, försiktighetens princip. Den säger att ju allvarigare en anklagelse är, desto större är behovet av bevis, för annars blir anklagelsen lynchmobbens verktyg. Mest i behov av bevis är den omständighet att brottet ifråga faktiskt begicks.”

När jag kommit hem och framkallat bilderna från mötet med Diana Johnstone ser jag åter hennes två stridande elefanter i vardagsrummet. Hur lyder det engelska uttrycket? An elephant in the living room – att ha en elefant i vardagsrummet – i betydelsen att inte se det uppenbara.

Jag såg elefanterna i vardagsrummet.

Björn Eklund

Björn Eklund är redaktionschef på *Ordfront magasin*.

Diana Johnstone

Född i Washington. Flyttade i samband med Vietnamkriget till Paris för att studera kolonialismens historia. Skrev en avhandling om André Malraux.

Kom första gången i kontakt med Jugoslavien när hon som ung studerade ryska där. Har sedan återvänt flera gånger, bl.a. till Kosovo. Talar serbokroatiska.

Pressekreterare för de gröna i Europaparlamentet 1989–1995. Där bevittnade hon på nära håll hur illa EG/EU hanterade den uppseglande konflikten i Jugoslavien.

Europakorrespondent för den socialdemokratiska amerikanska tidningen *In These Times* under åttio- och nittiotalen. Skriver idag regelbundet för tidskriften *Covert Action Bulletin*.

Om Jan Øberg: ”Han är den enda person jag känner som verkligen försökte förstå situationen i Kosovo.”

Om Olof Palme: ”Jag var en beundrare av hans internationella arbete. Palme som kom från ett litet land var tvungen att använda annat än ren maktutövning, t.ex. huvudet.”

Talar inte gärna om sin ålder men säger att hon är gammal nog för att ha upplevt sydstaterna i USA innan medborgarrättsrörelsen började sitt arbete. ”Kosovo var inte alls som Södern. Det fanns ingen apartheid där.”

”Jag är ’proserbisk’ endast i den meningen att jag anser att serber är människor som alla andra, varken bättre eller sämre. Den enda sak som kan ha gett mig en särskild sympati för serber är det faktum att de på senare år blivit utsatta för en sällsynt rasistisk förtalskampanj av kommentatorer och politiker i NATO-länderna.”

Lästips

Edward Hermans recension av *Fools' Crusade* kan läsas på: www.monthlyreview.org

Diana Johnstone har tidigare bl.a. givit ut boken *The Politics of Euromissiles: Europe's Role in America's World* (1985). Ett urval av hennes artiklar från de senaste åren kan läsas på Znet: www.zmag.org/bios

Medverkade i antologin *Fredsbomber över Balkan* (Manifest 1999) med essän NATO:s humanitära avtryckare.

DN 3 november 2003 (Utdrag)

Maciej Zaremba: Ordfront förnekar folk mord på Balkan

Lägret i Trnopolje 1992. Bilder från det brittiska tv-bolaget ITN.

...

Enligt Ordfront har folk mordet i Bosnien inte ägt rum. I själva verket var bilden ovan, som i augusti 1992 väckte världsoinionen, bara en lysande början på en gigantisk lögnkampanj. I verkligheten finns det inga bevis för organiserad etnisk rensning, systematisk tortyr eller folk mord.

Srebrenica? En myt. Ingen vet vad som egentligen hänt. Men måhända var det USA som låg bakom. Man kan inte heller lita på de experter som identifierar benknotorna, de kommer ”naturligtvis att tjäna amerikanska intressen”. Massvåldtakterna? Fanns inte, läser jag. Och Milosevic? ”Den största myten av alla är att Milosevic ville eliminera de andra folken genom etnisk rensning. Milosevic ansåg att det var en styrka för Serbien att vara uppbyggt av många nationaliteter.” Så vad är det som pågår i Haag? En Dreyfusaffär, står det, med Slobodan Milosevic som den oskyldigt anklagade. Tribunalen är inte att lita på, ty även den går USA:s intressen.

Vi är alla grundligt lurade av USA, förklarar Ordfront, av Nato, av de bosniska muslimerna, av deras pr-firma samt, på ett obestämt men tydligen effektivt sätt, av ”den judiska opinionen”.

Sådana artiklar har man i årtal kunnat läsa på serbiska fascisters hemsidor. Men denna smörja av historiska lögn och konspirationsteorier, kort sagt, krigsförbrytarnas version av historien, kolporteras av *Ordfronts Magasin*.

Här kan någon invända att Ordfront inte tagit ställning utan endast ”gett utrymme åt en avvikande röst”, som det brukar heta. Artikeln består till stora delar av en intervju med en viss Diana Johnstone. Har inte också folk mördarnas advokater rätt till sin berättelse? Jo, det har de. Men sättet att presentera artikeln, rubriken ”Ljugoslavien” samt det faktum att det är tidskriftens redaktionschef Björn Eklund, som utan förbehåll ömsom återger, ömsom fyller i Johnstones påståenden, för att på slutet hylla henne som den som fått honom att skåda ljuset, gör det omöjligt att betrakta publiceringen som annat än tidskriftens ståndpunkt. Den rakaste lögnen, att bilden ovan skulle vara ett falsarium, återfinns i en redaktionell bildtext.

Ordfront måste vara medveten om att förutom brotten mot pressetiken innebär dessa artiklar en grov kränkning av alla offren för massakrerna och våldtäkterna på Balkan, jämförbar med vad förnekandet av Förintelsen betyder för de överlevande. Där det senare underblåser antisemitismen uppmuntrar Ordfronts artiklar islamofobin: om inga massövergrepp skett på Balkan framstår förstas bosniska flyktingar som bedragare.

...

Diana Johnstone: Till Dagens Nyheter

Inlägget refuserat av *Dagens Nyheter*.

Den artikel av Maciej Zaremba som ni publicerade den 3 november 2003 ger en grovt felaktig bild av mina åsikter om konflikterna i Jugoslavien utan att ens informera era läsare om att det fullständiga uttrycket för dessa uppfattningar finns i min bok "Fools' Crusade" (*Dårnas korståg*), publicerad av Pluto Press (London).

Min bok fokuserar på historisk och politisk bakgrund. Vad gäller Srebrenica och andra tragedier som inträffade under dessa konflikter, är min huvudpoäng denna: ju större ohyggligheter som begåtts, desto större bör ansträngningarna vara att förhindra krig — eftersom krig är den förutsättning som leder till ohyggligheter av alla slag. Istället har "Srebrenica" använts som symbol för att rättfärdiga så kallat "humanitärt" eller "preventivt" krig under ledning av USA, vars egna styrkor har begått många ohyggligheter i krig (Vietnam, massaker på iraker efter vapenstilleståndet 1991, Panama, etc.), och vars regering, samtidigt som den dömer andra, vägrar underkasta sig någon internationell dom.

Stormakter har alltid erbjudit ädla "humanitära" förevändningar för att ensidigt attackera och erövra andra länder. Men andra, mer materiella intressen, är alltid inblandade. USA:s invasion av Irak bör ha gjort detta klart för dem som inte förstod poängen under Kosovokriget 1999.

Diana Johnstone

Carsten Palmær: Inlägg (analys av Zarembas artikel)

Refuserat av *DN*, *AB* och *Ordfront Magasin*.

Den legendariske brittiske reportern Robert Fisk delade upp de kollegor han mötte på fältet under Kosovokriget 1999 i två kategorier: "Fåren" och "fradgatuggarna".

"Fåren" trodde blint på allt som sades från NATO-högkvarteret. "Fradgatuggarna" hade övertygat sig själva om att kriget var rättvist och motståndarsidan ondskefull.

Till kategorin fradgatuggare hör otvivelaktigt DN:s mångårige medarbetare Maciej Zaremba som den tredje november inledde en debatt om *Ordfront Magasin* på DN:s kultursida. Debatten har varit både intressant och klagörande. Dock knappast på det sätt dess initiativtagare avsett.

I två helsidesartiklar anklagar Zaremba OMs redaktion för bland annat "revisionism" och "medvetna lögnar". Anledningen är att OMs redaktionssekreterare Björn Eklund i en intervju med den amerikanska författaren Diana Johnstone ifrågasätter den gängse bilden av de jugoslaviska upplösningsskrigen.

Artikeln finns i OM 7-8/03 och på www.ordfront.se [se ovan!]. Läs den! Den har väckt starka känslor också internt (läs den fyra sidor långa debatten i OM 10/03) och Zaremba har fått antirevisionistiskt eldunderstöd av Thomas Nydahl (SDS 13.11 – 03) och Gellert Tamas (Expressen samma datum)

Zarembas affekterade debatteknik står emellertid i omvänd proportion till tyngden i hans argument. Det enda man kan göra i ett sådant läge är att petigt och lidelsefritt försöka gå igenom vad han egentligen menar. Jag måste vädja om läsarens tålmod. Det här kommer att ta lite tid.

På tre ställen anklagar Zaremba OM för antisemitism, beroende på att Eklund i sin artikel citerar James Harff, en av cheferna för PR-byrån Ruder Finn som anlätades av den kroatiska och bosnienmuslimska sidan under kriget. Harff ser som sin största insats att han genom att dra paralleller med andra världskrigets nazistiska utrotningläger vunnit över den ”judiska opinionen” i USA till sina uppdragsgivares sida.

Med en för honom typisk glidbackning förvandlar Zaremba detta till ett antisemitiskt påstående; han läser ”opinion” som om det skulle ha stått ”opinionsbildare”.

Men den ”judiska opinion” som Harff berömmar sig av att ha vunnit över är inga mystiska Sions Vise, utan en påtaglig amerikansk realitet: hyggligt beläst medelklass med liberala åsikter, benägen att rösta i val, en tung kraft i kampen mot McCarthyismen och i 60-talets medborgarrättsrörelse. Denna i USA politiskt viktiga judiska opinion var inte lätt vunnen för den muslimska och kroatiska saken. Snarare tenderade den att stödja serberna, av flera olika skäl:

- 1) De kroatiska separatisternas koppling till Ustasjarörelsen, ansvarig för mord på hundratusentals judar 1941-45.
- 2) Militanta muslimska rörelser stöd – med pengar, vapen och frivilliga – till trosfränder i Bosnien.
- 3) Det jugoslaviska motståndet under andra världskriget: när Hitler 1941 ville marschera igenom Jugoslavien för att ockupera Grekland störtades den samarbetsvilliga regeringen i Belgrad av en folklig revolt. Jugoslaverna valde krig hellre än att svika sina grannar.

Det var mot denna bakgrund som Harff ansåg att det vara en bedrift att vinna över den judiska opinionen (jag är böjd att tro att han överdrev sina framgångar, för övrigt). Av denna ynka fjäder tillverkar Zaremba sin antisemitiska höna.

Hur är det med revisionismen och de medvetna lögnerna då?

Ordet ”revisionism” – i motsats till ”ortodoxi” – myntades bland tyska västersocialister som ett nedsättande ord för de uppfattningar som framfördes av Eduard Bernsteins falang under partistriderna 1896-1903. Under 1900-talets kommunistiska historia har ”revisionist” varit synonymt med ”högeravvikare”. I den 70-talsvänster där flertalet av deltagarna i OM-debatten – inklusive jag själv – en gång lärde sig formerna för meningsutbyte torde ”revisionist” ha varit det vanligast förekommande skällsordet.

Under samma 70-tal började ordet ”revisionister” också användas om de tyska historiker som ville jämställa kommunism och nazism. Numera används ordet om alla som ifrågasätter mer eller mindre vedertagna uppgifter, varigenom den rådande ordningens försvarare behändigt kan slå ihop kritiska historiker med förintelseförnekare och folk som tror att jorden är platt.

Men för att det ska kunna finnas en revisionism måste det först finnas en ortodoxi. Det är denna ortodoxi Zaremba försvarar och Björn Eklund utmanar. Det sker inte ostraffat.

Zaremba, Tamas och Nydahl går nämligen ett steg längre: Att ifrågasätta de gängse siffrorna innebär ”en grov kränkning av alla offren för massakrerna och våldtäkterna på Balkan, jämförbar med vad förnekandet av Förintelsen betyder för de överlevande” (MZ i DN 3.11).

Att tiotusentals muslimer, kroater och serber skändats, torterats och mördats av sina före detta landsmän under de jugoslaviska upplösningsskrigen har ingen förnekat, vare sig i *Ordfront*

Magasin eller annorstädes. Att plågade flyktingar kan uppfatta en diskussion om terrorns omfattning som ett ifrågasättande av deras individuella lidande kan jag möjligen begripa. Men hänsynsfullhet i detta avseende bör inte användas som argument för att blockera kritiska journalister och historiker. Jag har träffat ryssar som tycker att man inte ska tala om Sovjetarméns övergrepp mot tyska civila eftersom det vore att skända minnet av de sovjetsoldater som gav sina liv i kampen mot nazismen. Jag förstår vad de menar, men jag håller inte med.

Innan mitt samvete tvingade mig att sätta igång att skriva detta debattinlägg satt jag och läste på nätet om det nya internationella begreppet ”trafficking”, den samtida affärsverksamhet genom vilken östeuropeiska och afrikanska kvinnor säljs till västeuropeiska bordeller. Uppskattningarna av antalet sålda kvinnor varierar från en halv miljon till två miljoner under en tioårsperiod.

Den som är benägen att tro på den lägre siffran – gör sig han eller hon därmed automatiskt skyldig till kränkning av en och en halv miljon skändade kvinnor? Uppgifterna om antalet offer för massakern i Srebrenica har under de senaste åtta åren varierat från omkring 2 000 till 11 787 människor. Betyder det att de som anger siffran 7-8 000 offer också kränker de mördade? Är ett ifrågasättande av antalet offer alltid en kränkning av offer och överlevande? Kan vi över huvud taget diskutera antalet dödade eller måste vi alltid godta den högsta siffran? Och vad ska vi i så fall med frågvisa journalister till?

Ordfront Magasins medarbetare är inte eniga i frågan om de jugoslaviska upplösningsskrigen. Det kan var och som följt tidningen under de senaste fyra-fem åren enkelt läsa sig till. Vi är djupt oeniga – och överens om att vara det.

När det gäller värderingen av Haagtribunalen och hållningen till Kosovokriget kan jag tänka mig att OMs chefredaktör Leif Ericsson står närmare Maciej Zaremba än vad han står mig eller Björn Eklund. Men mellan OMs Ericsson och DN:s Zaremba öppnar sig en principiell avgrund.

Slutklämmen i Zarembas andra artikel är värd att citeras i sin helhet:

”Yttrandefriheten – eller snarare tryckfriheten – är ett medel – inte ett mål i sig. Målet är, som det klokt står i grundlagen, ”säkerställande av fritt meningsutbyte och allsidig upplysning”. Det betyder att artiklar som motverkar upplysningssyftet – till exempel medvetna lögnar, och i synnerhet sådana som kränker en individ eller grupp – förråder tryckfrihetens ändamål. Att angripa sådana artiklar, ställa deras författare och utgivare till svars – vid behov också inför domstol – är ett försvar av tryckfrihetens mening, inte ett angrepp på den. Det är så jag ser på saken.”

Läs texten en gång till. Detta är skrivet år 2003, i Sverige. Av en man som kallar sig journalist i en tidning som kallar sig liberal.

Zarembas resonemang går helt i svart och vitt, utan plats för gråtoner eller ifrågasättanden. Här talar en man som vet vem som talar sanning och vem som ljuger. Och den som medvetet ljuger – hur nu det ska bevisas – ska straffas, ”vid behov inför domstol”.

Den som har varit med några år vet, som Henrik Ibsen i *En Folkefiende*, att sanningar har en begränsad livslängd. Många journalister har också en något mera komplicerad syn än Zaremba på vad som är lögn och propaganda, inte minst när det gäller det krig som veteranen Phillip Knightley har kallat ”det sämst rapporterade i historien”.

Att en framträdande journalist på en ledande svensk dagstidning år 2003 ser tryckfriheten som ett medel är illavarslande. Om Zarembas kollegor också ser bevarandet av fastslagna sanningar och kampen mot revisionistiska avvikelser som sin främsta uppgift ser framtiden

mörk ut för DN:s kultursida. Och behovet av oberoende och frispråkiga tidningar som *Ordfront Magasin* blir ännu tydligare.

Tillägg 27 nov.

Jag hade fel på en avgörande punkt i mitt refuserade svar på DN:s Ordfrontkampanj.

Den principiella klyftan mellan DN:s chefsdemagog Maciej Zaremba och OM:s chefredaktör Leif Ericsson är visserligen avgrundsdeep. Men klyftan är inte bredare än att Ericsson med ett vikt skutt kunde ta sig över den och ställa in sig i ledet bland dem som anklagar hans tidning för medvetna lögn, antisemitism, brunrod nazism och revisionism.

Föreningen Ordfronts styrelse, som inte reagerat på Björn Eklunds artikel under de fyra månader som gått sedan den publicerades, har efter några inledande piruetter uttalat sitt förtroende för chefredaktörens agerande.

Därmed kan det förefalla som om den svenska massmediala ordning, som *Ordfront Magasin* under många år utmanat, är återställd. Men jag skulle inte slå vad om det.

Sören Sommelius: Inlägg

Refuserad av DN, AB, Expressen och SvD. Slutligen publicerad i delvis omarbetade versioner i Helsingborgs Dagblad den 7 december, samt på TFF:s (Transnationella Stiftelsen för Freds- och Framtidsforskning) hemsida: www.transnational.org

Ordet inkquisition far genom huvudet när jag följer vad som liknar en kampanj mot tidskriften Ordfront i främst Dagens Nyheter och Expressen. Med grova anklagelser om nynazism, folk-mordsförnekande och historierevisionism har man i artikel efter artikel angripit meningsmotståndare — i stället för att diskutera sakfrågan.

Men jag är inte ute efter en debatt om debatten, den är värd att föras men inte i första hand. Det viktiga är sakfrågorna.

Under hela 90-talet förmådde västliga medier dåligt göra krigen på Balkan begripliga. Många uppfattade krigen som uppgörelser mellan onda (serber) och goda (kroater, bosnienmuslimer och kosovoalbaner). Däribland fanns särskilt anhängarna av den så kallade Sarajevoligan, som de i den aktuella debatten aktiva Maciej Zaremba och Per Svensson. Men verkligheten var mera komplicerad än så. Mycket återstår att klargöra och nyansera — särskilt då allt det som hänger samman med den nya världsordningen efter det kalla krigets slut.

Det handlar då alls inte enkelt om "folk-mord" och om enbart Jugoslavien utan om den stor-politiska fortsättningen, de nya krigen. Världens öden styrs nu av supermakten USA, vars militärutgifter är större än de tolv följande ländernas sammanslagna. Efter bombningarna av Jugoslavien 1999 — i strid mot folkrätten — har Afghanistan och Irak följt, tre i mina ögon ytterst kontroversiella krig. Krigens förutsättningar hänger samman.

Utgångspunkt för den inflammerade debatten är Ordfronts intervju med den amerikanska författaren Diana Johnstone, bosatt i Paris, och hennes "Fools' Crusade", "Dårnas korståg", med underrubriken om "Jugoslavien, NATO och falska föreställningar i västvärlden" (Pluto Press London 2003).

I mina ögon är Johnstones bok den hittills viktigaste genomgången av de jugoslaviska sönderfallskrigen. Det innebär inte att den är invändningsfri eller slutgiltig. Men Johnstone gör ett ambitiöst försök att se hur olika faktorer hänger samman i komplicerade historiska processer. Hennes framställning är seriös och bygger på mångåriga studier, texten är full av fotnotshänvisningar. Johnstones utgångspunkt är Natos bombningar av Jugoslavien 1999 och frågan om dessa var rättfärdiga. Den slutsats hon kommer fram till är att så inte var fallet.

Jag är inte ensam om min åsikten om Diana Johnstones bok. Edward Hermans prisar den i en fyllig genomgång (tolv sidor i min utskrift) i vänstertidskriften *Monthley Review* (02/03). Hennes bok är ”väsentlig läsning för var och en som vill förstå orsakerna till, effekterna av, rätt-och-fel om det senaste dussintalet års krig på Balkan”, skriver Hermans. ”Boken borde vara prioriterad läsning för vänsterorienterade, av vilka många har låtit sig ryckas med av NATO:s propagandaspärreld, i tron att detta var ett fall där västerländsk intervention genomfördes med goda intentioner och med välgörande konsekvenser”, fortsätter han.

Hermans skrev tillsammans med Noam Chomsky ”*Manufacturing Consent*”, en standardbok om propaganda. Hans åsikt kan knappast viftas bort. I mina ögon väger Edward Hermans ord tyngre än Zarembas och Svenssons. Ordfronts intervju med henne var viktig. Och till slut är det ju boken som borde diskuteras. I diskussionen som följt intervjun har dock få eller inga hänvisningar gjorts till Johnsons bok.

En rad artiklar har illustrerats med den ikoniska bilden från Bosnienkrigen, den nu klassiska bilden från Trnopolje på en mager man bakom taggtråd, Fikret Alic. Det var just utifrån den bilden som medier i stora delar av västvärlden skapade i mina ögon svartvita klichéer av kriget. Analogier gjordes till andra världskriget, med serber/nazister som ena polen och bosnienmuslimer/judar som den andra. Washingtonbaserade PR-firman Ruder Finn bidrog på Sarajevoregimens uppdrag till att stärka det synsättet. Den svenska debatten nu är ett dystert eko av samma tongångar.

Bilden i fråga blev en starkt bidragande orsak till att USA och senare Tyskland föreslog inrättandet av en tribunal för Jugoslavien i Haag, vilket FN:s säkerhetsråd beslutade om i resolution 780 två månader senare.

Bilden på Fikret Alic, den magre mannen bakom taggtråd, användes som bevis för serbiska dödsläger, ”Belsen 92. Horror of the new Holocaust” (rubrik i brittiska *Daily Mirror* i samband med bildpubliceringen).

Bakgrunden till bilden är denna. Den amerikanske journalisten Roy Gutman publicerade andrahandsvittnesmål om serbiska koncentrationsläger i Bosnien. Västmedierna var på jakt efter bevisen. ITN tyckte sig finna dem i Trnopolje. En mager man + taggtråd lika med naziläger. För den som tittar efter finns det dock hönsnät under taggtråden. De som filmade stod i en inhägnat område för jordbruksredskap. Ett jugoslaviskt TV-team besökte platsen samtidigt som brittiska ITN. På de jugoslaviska filmbilderna syns omgivningen och hur ITN:s Penny Marshall gör sin intervju. Av dessa bilder framgår att den ”magre mannen” inte är typisk för hur männen i Trnopolje såg ut den där heta julidagen 1992. Han blir intressant därför att han liksom taggtråden passar in i fotografens förväntningar på symboler för koncentrationsläger.

Men — ITN:s bild är inget bevis för serbiska ”dödsläger”. Phillip Knightley, expert på propaganda och författare till klassikern ”Krigets första offer är sanningen”, har understrukt detta. Jag menar att det kan sägas bortom allt tvivel att ”bilden inte är vad den av många påstods vara”, för att låna en formulering av Knightley.

ITN:s bild var inte manipulerad. Den visar människor som drabbats av krigets vidrigheter. Men på frågan om det fanns koncentrationsläger eller inte i Bosnien 1992 ger bilden inget svar alls. Den var inte det bildbevis ITN trodde sig ha presterat. Men så kom den att uppfattas. Spelar det någon roll? Ja, därför att just denna bild vände världsopinionen.

För ITN var filmsekvensen en journalistisk bragd. I en annons för den egna TV-kanalen citerade man *Sunday Times* 9/8/92: ”Tjugo minuter efter det att denna rapport sändes på amerikansk TV ändrade president Bush sin politik gentemot Serbien”. I annonsen fanns

”bilden på den magre mannen”. Det är en korrekt beskrivning. Så stark var bildens symboliska laddning.

Till saken hör också att alla parter i kriget vid den här tidpunkten anklagade varandra för att driva koncentrationsläger. Det är ingen tillfällighet heller att Trnopolje och Omarska ligger ganska nära Jasenovac, andra världskrigets vidriga ustasja-fascistiska koncentrationsläger. Uppgifter om hur många som mördats i lägret användes vid denna tid som slagträn i nationalistisk debatt, särskilt av Kroatiens president Franjo Tudjman, som ville göra upp med den kroatiska skuldbördan.

Hur förhöll det sig då i verkligheten? I sin bok hänvisar Diana Johnstone till uppgifter från Internationella Röda korset hösten 1992. Då fanns i Bosnien 25 interneringsläger med 2.692 civila fångar. Av dessa hölls 1.203 av bosnienserberna i åtta läger. Muslimerna hade 1.061 fångar i tolv läger och kroaterna fem läger med 428 fångar. Muslimer och kroater släppte inte in några journalister i sina läger. Inga bilder därifrån nådde medierna. Bosnienserberna däremot inviterade journalister till lägren för att motverka de rykten som florerade. Resultatet blev det motsatta.

Detta måste kunna diskuteras utan att bli hängd som ”folkmordsförnekare” — och utan att på minsta vis bagatellisera de oerhörda lidanden som drabbade i all synnerhet den muslimska befolkningen i kriget.

Mer än tio år har gått sedan denna fas av kriget i Bosnien. Är inte det viktigaste nu att försöka nyansera historieskrivningen av 90-talets krig på Balkan — också för att göra samtiden rimligt begriplig? Krigens betydelse är konsekvensrik, inte bara för folken i före detta Jugoslavien. Min åsikt är att Ordfront gjort en väsentlig insats genom att blåsa liv i en alldeles avgörande samtidsdebatt. Förlaget borde också ge ut Diana Johnstons bok!

*

Sören Sommelius är kulturskribent i *Helsingborgs Dagblad*, författare till fyra böcker om konflikter och krig på Balkan, bland annat ”Mediernas krig i det forna Jugoslavien”. Knuten till TFF i Lund, Transnationella Stiftelsen för Freds- och Framtidsforskning.

Erik Wijk: Balkankrigen och vårt ansvar

Refuserad av SvD, AB och OM.

Jag har sedan 1992 skrivit om de nutida Balkankrigen, mestadels i Svenska Dagbladet. Var även initiativtagare till det upprop mot Natos bombningar av Jugoslavien som publicerades i Aftonbladet 29 mars 1999 och så småningom undertecknades av ca 3000 personer. Min uppfattning finns redovisad i min bok *Ont blod* (Manifest, 2001)

Mitt syfte var och är pacifistiskt, att hindra och lindra militära lösningar på konflikter. Det medel jag valt är att söka sanningen bakom påståenden i debatten och att söka efter eventuella motbilder till de förenklingar som serveras av krigsivrarna.

Jag har alltid försökt skilja på förklaring och ursäkt, att förstå den ena sidans övergrepp innebär inte att man ursäktar dessa övergrepp, men den kunskap och insikt man förhoppningsvis får kan göra det lättare att förebygga nya situationer som leder till övergrepp. Versaillesfredens betydelse för Tysklands väg till ytterligare ett världskrig är ett klassiskt exempel på sådan förståelse.

Huvudorsaken till att kriget i Jugoslavien bröt ut är att federationen föll samman för snabbt och utan ömsesidighet. Med nationellt sinnade regeringar i såväl Kroatien och Bosnien som Rest-Jugoslavien, *samtidigt* som stora minoriteter levde kvar inom de nya delrepublikernas gränser, blev inbördeskrig svårundvikligt. Det fanns flera dimensioner på konflikterna, t ex

rik-fattig och stad-landsbygd, och därtill ett blodigt historiskt arv där senast, under Andra världskriget, framför allt serberna (tillsammans med judar) utgjorde föremål för ren folkmordspolitik från framför allt kroaternas men även bosniernas sida.

Serberna hade konstitutionell rätt att ingripa mot delrepublikernas ensidiga utbrytning. Serberna hade framför allt de överlägset största befolkningsgrupper som plötsligt befann sig vara diskriminerade minoriteter i nyutropade nationer. Sammantaget kan detta *förklara* varför serbiska övergrepp säkerligen var de mest omfattande under krigen – de hade mest att förlora samt tillgång till den federala krigsmakten. Men det *ursäktar* inget.

Det är alltså mitt bestämda intryck att serberna ansvarade för flest övergrepp under konflikten, men det är en kvantitativ skillnad. Olika sorters övergrepp, mord, etnisk rensning, våldtäkter förekom på alla sidor. Den största enskilda rensningskampanjen var sannolikt den av Krajina 1995, utförd av kroater med den serbiska minoriteten som offer.

På presidentnivå menar jag att Serbiens Milosevic och Kroatiens Tudjman var de största krigsmakarna, där inbördes territoriella tvister inflätades med en gemensam ambition att dela på Bosnien. Men Bosniens Izetbegovic med sin öppet deklarerade nationalism bidrog även han till förutsättningar för ett inbördeskrig.

Det lokala jugoslaviska ansvaret är stort men fråntar inte de internationella aktörerna deras ansvar för att sönderfallet av Jugoslavien, och därmed själva krigen, kunde komma till stånd. EU med Tyskland i spetsen och USA drev i olika faser på krigsutvecklingen. Dessförinnan hade de internationella låneinstituten ställt politiska krav på Jugoslavien som bidrog till landets söndring.

Tyskland och Österrike ville återknyta de rikaste delrepublikerna, Kroatien och Slovenien, till det gamla habsburgska intresseområdet. I Maastrichtförhandlingarnas känsliga förhandlingsläge drev Tyskland i utpressningsstil fram ett förtidigt erkännande av dessa republikers utbrytning.

Det är här Sveriges och svenskarnas ansvar för första gången kommer in i bilden. Regeringen Bildts utrikesminister af Ugglas besökte under de avgörande veckorna Tyskland oftare än något annat land under hela det året. Regeringen bröt sedan mot en långvarig svensk folkrättslig tradition genom att erkänna de nya staterna trots att dessa inte uppfyllde de folkrättsliga kraven på nya nationer eller var antagna av FN. Något liknande har mig veterligen inte skett i svensk historia, varken förr eller senare.

Det diplomatiska spelets krigiska konsekvenser var att utbrytarrepublikerna fick internationellt godkännande för sina förtidiga, ensidiga, okonstitutionella och folkrättsstridiga självständighetsförklaringar. Vilket legitimerade deras påföljande krigshandlingar. I stället för att medla och mildra konflikten, genom att insistera på en långsam och ömsesidig process, drev omvärlden på en upptrappning. Där deltog Sverige som en aktiv aktör.

Det andra tillfället av svenskt inflytande på de jugoslaviska inbördeskrigen var den grupp intellektuella med bl a Wilhelm Agrell, Per Svensson, Bibi Andersson, Jesús Alcalá och Maciej Zaremba, som bildade partiet Sarajevolistan. De krävde militärt stöd åt den bosniska sidan i konflikten och bidrog till att de första bomberna sedan Andra världskriget föll över europeisk mark. Sarajevolistan var med och bombade fram en orättvis fred i Dayton, en bidragande orsak till de konflikter som senare blossade upp.

Tredje gången som svenskt engagemang kan ha påverkat krigen var när Nato angrep Jugoslavien våren 1999. De bombprotester jag deltog i var föga framgångsrika i jämförelse med de tunga publicistiska stöden för bombningarna och den svenska regeringens godkännande av desamma. Ganska snart framgick det även för krigsivrarna att

faktaunderlaget till stora delar var fabricerat samt att bombarna mer än något annat fått våldet och flyktkatastrofen att eskalera. Detta är den viktigaste slutsatsen för att värdera ansvaret för händelserna den våren.

Tre skeden under jugoslaviska nittiotalskrigen där svenska regeringen och opinionen haft något slags inflytande på situationen, förstås aldrig ett huvudansvar men lika fullt ett allvarligt delansvar. Och samtliga fall i en riktning som ökat våldet och urholkat folkrätten, vilket i sin tur skapat sämre förutsättningar att hindra kommande krig, som de i Tjetjenien, Afghanistan eller Irak.

Ur detta perspektiv ter sig Ordfronts och dess redaktör Björn Eklunds ansvar något begränsat. I den artikel om Diana Johnstones syn på de jugoslaviska krigen som Eklund skrivit och publicerat i *Ordfront Magasin* (nr 7-8/03) är de flesta fakta okontroversiella i den internationella debatten, jag har i årtal mött dem hos respekterade forskare och politiker i Frankrike, England och USA. I många fall är det officiella rapporter från organisationer som FN och Röda korset som är källa.

Jag är inte Eklund eller Johnstone och jag kan i artikeln sakna en mer distinkt användning av begrepp som ”folkmord” och ”koncentrationsläger” men det är brister som på intet vis motiverar de anklagelser om ”brunvånster” eller den upprördhet som ventileras i angreppen från Maciej Zaremba i Dagens Nyheter (3 och 14/11), Thomas Nydahl i Sydsvenskan (13/11), Gamas Tellert i Expressen (13/11) och i ett öppet brev från PEN-klubbens ordförande Ljiljana Dufgran (13/11).

Ordfronts och Björn Eklunds gärning bör bedömas utifrån vad de sysslar med – utgivning. Som mångårig redaktör har Eklund publicerat en mängd bidrag om krigen i forna Jugoslavien. Om det i denna flora vägt över åt något håll så är det åt det jag uppfattar som krigsaktivistiskt och folkrättsstridigt. Eklunds artikel om Johnstone är första gången som Ordfront på allvar söker ge en motbild mot den förhärskande antiserbiska, FN-skeptiska och Natovänliga linje som dominerat svensk debatt genom dessa år. När Ordfront och Eklund på detta vis försöker nyansera debatten, genom en artikel som förvisso inte är invändningsfri men som i förhållande till den förhärskande tolkningen av krigen är högintressant och välgörande, då heter det att Ordfront är vänsterfascistiskt och att Eklund bör avgå.

Vilket ynkligt debattklimat.

Om det fanns en verklig vilja att gå till botten med eventuella svenska ansvar och bidrag till de avskyvärda krigen på Balkan i modern tid då borde de debattörer som nu behärskar scenen med sina stora megafoner ta itu med de tre nyckelskeenden jag nämnt ovan. Flera av dem tillhörde i dessa sammanhang det som jag kallat krigsivrare. Det vore inte bara klädsamt utan för den seriösa debatten och framtida möjligheter att undvika och lindra väpnade konflikter helt avgörande om man kunde ventilerade den roll de då spelade. Zaremba t ex kandiderade till EU-parlamentet på Sarajevolistan.

Det är ett svart-vitt tänkande som gör det möjligt att argumentera för krig, att då stämpla försök till nyansering som fascism, det är att verka för framtida krig.

Erik Wijk: Debatten om Balkankrigen

Erbjuden Ordfront Magasin men refuserad

När Europa efter nära fem decennier av fred åter drabbades av krig kunde man vänta sig en rapportering, ett analysarbete och ett engagemang av ojämförlig intensitet. Men så blev det inte. Den apati de flesta av oss drabbades av inför de nutida jugoslaviska krigen tillhör vår tids sorg och skam.

Kanske var det en förvirring efter kalla kriget — en konflikt som inte enkelt passade in i ett överspelat öst-väst-mönster — kanske var det nyegoismen, marknadsruset eller postmodernismen... Mest grundläggande för svenska förhållanden var ändå den fatala bristen på information. Vilket säger mycket om dels hur dålig kontakt vi har med de tiotusentals jugoslavienättlingar som levt bland oss i decennier, dels vilken usel utrikesjournalistik vi dras med. I årtal fick vi veta allt om varje granatnedslag men sällan eller aldrig någon vettig förklaring.

Den helhetsbild som ändå sipprade fram och helt dominerade media var att serberna först angrep kroaterna och sedan de bosniska muslimerna. Av något slags postkommunistisk eller fascistisk eller genetisk ondska mördade serberna icke-serber och övertog deras hus och mark.

Vad gäller de intellektuella — som normalt arbetar med att fördjupa frågor — kan man först konstatera att de stora vänsterdebattörerna — Lidman, Palm, Myrdal, Lindqvist, Greider m fl — var egendomligt tysta under de fyra år som kriget i Kroatien och Bosnien pågick, en tystnad som säkerligen bidrog till den allmänna passiviteten och ännu väntar på sin förklaring.

I stället blev en grupp skribenter kring Jesús Alcalá de mest engagerade pennorna. Den inkluderade Maciej Zaremba, Wilhelm Agrell, Per Svensson, Anders Ehnmark och Peter Englund vilka tillsammans hade ett stort och direkt inflytande över opinionsbildningen i tidningarna Dagens Nyheter, Expressen och Sydsvenska Dagbladet.

Jag förstod deras frustration och respekterade deras vilja att äntligen söka påverka det fasansfulla kriget men jag kunde inte gå med på deras analys. Deras hållning var probosnisk även om probosnjakisk vore mer korrekt eftersom den stöttade de 44 procent av Bosniens befolkning som var muslimer (bosnjaker) medan de 31 procent som var serber betraktades som angripare och de 17 procent som var kroater sågs som ömsom angripare ömsom offer.

Dessa debattörer bildade så småningom partiet Sarajevolistan och kandiderade till EU-parlamentet med ett program som gick ut på att omvärlden skulle ta militär ställning för den bosniska regeringen och slå tillbaka serberna.

Genom *Le Monde* och *Le Monde diplomatique* fick jag från 1992 en motbild som jag sedan såg utvecklad i fransk, brittisk och amerikansk litteratur. Den gick ut på att den nya politiska och ekonomiska världsordningen drivit på Jugoslaviens upplösning, att etniskt präglade regeringar i de nyutropade republikerna fick de stora minoriteterna (serber i Kroatien och Bosnien, liksom kroater i Bosnien) att se lokalt självbestämmande, territoriell kamp och/eller terror som medel för att själva slippa bli utsatta för övergrepp eller diskriminering. Utan att frånta serberna deras stora skuld drog denna analys fram även de andra lokala ledarnas ansvar, liksom omvärldens pådrivande roll.

Denna motbild — som jag i stort sett ansluter mig till — är i logisk mening (relativt sett) mer proserbisk än den dominerande bilden men det är i sig en missvisande beteckning, använd endast av motståndare i nedsättande syfte. Det som utmärker denna uppfattning är att den dels försöker värdera samtliga jugoslaviska parters skuld, dels även drar fram omvärldens ansvar. I motsats till den probosniska hållningen kan man med goda skäl kalla den för den komplexa hållningen. Men även den bilden kan naturligtvis, särskilt i förhållande till sina anspråk på totalanalys, bli förenklad.

Det går att invända mot min beteckning på de båda hållningarna, att det innebär ett förskönande av den sida jag själv tillhör. Men jag menar att de är faktiska, att ett tänkande är komplext innebär ju inte att det nödvändigtvis är mer riktigt eller logiskt än ett enkelt resonemang. Men i förhållande till den probosniska hållningen tar den sida jag tillhör hänsyn till många fler perspektiv, den är mindre svart-vit.

Probosnierna skulle kunna använda mer värderande beteckningar, t ex ”ställningstagande” om sin egen och ”tvehågsen” om den andra linjen. Ofta har de kallat oss för ”anhängare av kålsuparteorin”. Jag tror att många av dem ärligt uppfattade det som ett svek och en feghet att inte ta ställning mellan de krigförande parterna, att de ensamma har visat ett verkligt engagemang.

Om jag själv skulle använda värderande beteckningar skulle jag i stället kalla dem för ”krigsaktivistiska” och min egen hållning för ”konfliktdämpande”.

Men jag håller mig till ”probosnisk” respektive ”komplex” hållning.

Det är hursomhelst dessa två hållningar som har dominerat debatten genom åren, nästan alla inlägg och debattörer går att hänföra till den ena eller andra grundhållningen.

Om Sarajevolistans företrädare och sympatisörer (hit hörde även anarko-syndikalistiska debattörer som Eva X Moberg och Ulf B Andersson) utgjort en medialt namnkunnig kärna på den probosniska sidan är de debattörer som fört fram den mer komplexa hållningen mer marginaliserade. Dit hör framför allt uppsaladocenten Kjell Magnusson och Helsingborgs Dagblads förre kulturchef Sören Sommelius, men även jag själv (redovisat i mina böcker *Bunta ihop och slå ihjäl dom*, 1999, och *Ont blod*, 2001).

En Balkankunnig journalist som Christian Palme har tidigare varit en skarp kritiker av den probosniska hållningen men på sistone även deltagit i anklagelserna mot den komplexa hållningen, en av få med en mellanställning.

I stället för att framställa den andra sidan som agenter för någon sorts konspiration kan man försöka finna kärnan i de bägge hållningarna. Det finns tre avgörande skiljaktigheter.

Synen på utbrytarstaternas legitimitet.

Där betonar probosniska sidan att det förekom folkomröstningar inom delrepublikerna och att omvärlden och även FN så småningom erkände staterna. Det gav centralregeringarna legitim och moralisk rätt att försvara allt territorium inom landets administrativa gränser.

Den komplexa hållningen betonar att självständighetsförklaringarna saknade en ömsesidig demokratisk förankring, att centralregeringarna förde en etniskt präglad politik som ställde minoriteterna i en hotad position samt att omvärldens diplomatiska erkännanden skedde i strid mot de etablerade folkrättsliga villkoren för erkännanden (ett territorium, en befolkning, effektiv kontroll över territoriet).

Att svenska regeringen dröjde ända till september 1991 med att erkänna Estland, Lettland och Litauen — vars frigörelse djupt engagerat våra politiker — motiverades med att ”de inte haft kontroll över territoriet”. Bara fyra månader senare erkändes dock Slovenien och Kroatien — villkorslöst. Det är mig veterligen, tillsammans med erkännandet av Bosnien-Hercegovina, de enda moderna historiska exemplen på när Sverige frångått de folkrättsliga kraven för erkännanden.

Detta är inget diplomatiskt finlir. Utifrån synen på staters tillblivelse kan en och samma krigshandling betraktas som legitimt försvar respektive brottsligt angrepp. Det avgör synen på sanktioner, vapenembargon etc.

Synen på konfliktlösning.

Här har den probosniska sidan helt enkelt varit mer aktivistisk och förespråkat militära lösningar (aldrig mer München 38!) medan den komplexa hållningen förordat förhandlingar och ickemilitära lösningar. Båda sidor anser sig säkert lika fredsälskande, men ser olika på medlen.

Omvärldsanalysen.

Medan den probosniska sidan har en i grunden positiv syn på stormakter och möjligheten för dem att intervensera av humanitära skäl äger den komplexa hållningen en stor skepsis mot stora staters inblandning i små staters angelägenheter. Kritiken har under Balkankrigen först varit riktad mot Tyskland och EU och senare främst mot USA och Nato. Medan den probosniska sidan i vissa lägen åberopat folkrätten har den i andra lägen förkastat den som föråldrad, medan den komplexa hållningen oupphörligt åberopat den som ett skydd för små länder mot stormaktsaggressioner och som ett fundament för fredliga konfliktlösningar.

Många har genom åren påstått att folkrättsförespråkarna (framför allt när dessa riktar sig mot stormakter) blundar för människors lidanden. Men jag tror det är omöjligt att tävla i medlidande, de allra flesta som jag delat uppfattning med i dessa frågor har visat ett starkt och långvarigt engagemang mot förtryck och övergrepp av alla de slag.

Vi som 1999 protesterade mot Natos bombningar av Jugoslavien anklagades för att nonchalera kosovo-albanernas svårigheter men kunde exempelvis till vår skara räkna Sören Sommeliuss som med flera böcker varit pionjär i Sverige på att uppmärksamma kosovarens utsatta situation. Dessutom torde få seriösa bedömare idag förneka att Natos bomber enbart förvärrade den humanitära situationen för såväl kosovare som serber.

Vi som har föresprukat den komplexa synen har ständigt anklagats för att vara proserber, Milosevic-vänner, folkmordsförnekare, brunvänster etc. Vi tillhör en världsomfattande konspiration som vill... ja, vadå? Jag har svårt att fatta vad det hela skulle gå ut på, för det är svårt att tänka sig att vår drivkraft genom alla år skulle ha varit att försvara en hänsynslös, korrupt och hållningslös politiker som Slobodan Milosevic. Eller att förneka att det förekommit krigsförbrytelser på Balkan. Varför skulle vi det, med vilket syfte?

Då har vår drivkraft i stället varit negativ, heter det, nämligen ett utslag av ryggmärgsbetingat USA-hat. Men det är rent nys, eftersom den analys vi gjorde åren 1991-93 inte alls kritiserade USA — tvärtom hämtades argument från amerikanska regeringen! — utan i omvärldsansvarsdelen riktade sig mot Österrike, Tyskland och EU. Först i senare delen av Bosnienkriget (t ex upprustningen av Kroatien) och framför allt med Kosovokrigen fick USA en avgörande negativ roll.

De som avfärdar debattörer för att de år efter ständigt kritiserar USA:s regering borde fråga sig varför? För mig handlar det ingalunda om USA-hat utan om en skepsis och rädsla inför en övermäktig och självständig stormakt. USA är idag den överlägset dominerande stormakten, men även EU är en stormakt med stor militär potential. Ryssland är därtill fortfarande en imperialistisk kraft. Av min artikel i SvD 13/4-96 framgår att detta inte är en efterkonstruktion, men språk- och informationsbrist vad gäller Tjetjenien har tvingat mig till relativ tystnad.

Varför är det då viktigt att skärskåda eventuella myter och uppgifter från Balkankrigen? Svaret är så enkelt som att det är journalisters och historikers plikt att söka närma sig sanningen. Om vi inte förstår de förda krigens orsaker och utveckling, hur ska vi då överhuvudtaget kunna förebygga eller lindra nya krig?

Om det blir en etablerad sanning att Nato på goda grunder och med gott resultat släppte bomber över Balkan såväl 1995 som 1999 — hur ska vi då kunna ifrågasätta fortsatt bombpraxis i Afghanistan, Tjetjenien, Irak eller andra pågående eller kommande konflikter?

Om det inte är tillåtet att försöka skilja fakta, lögn, myter och propaganda åt — hur ska vi då kunna värja oss mot framtida lögn?

Jag vet ingen som förnekat att det förekom en stor och orättfärdig massaker på civila kring Srebrenica 1995. Jag vet ingen som förnekat Serbiens och många serbers stora skuld till

krigen på Balkan. Däremot har en del ifrågasatt de siffror som förekommit om hur många som strök med i olika sammanhang. Och påpekat att alla sidor i kriget gjorde sig skyldiga till övergrepp och krigsförbrytelser, i olika omfattning.

Är det fascism att göra så? Är det att söka helgonförklara Milosevic? Är det ens att ta serbernas parti? Jag ser inte hur man hederligt kan påstå det i en debatt.

Själv kan jag tycka det är mindre intressant — om än inte oviktigt — att få ner siffrorna. Omkring 50 000 döda under de moderna balkankrigen är redan det en ohygglig tragedi och inte ens de mest probosniska talar längre om 200 000 döda. Och om det var 8 000 eller hälften eller en fjärdedel som massakrerades vid Srebrenica förändrar faktiskt inte den principiella diskussionen. Däremot kan granskningen avslöja mekanismer i informationskriget inom kriget.

Viktigare är att granska de nyckelhändelser som bildade underlag för avgörande beslut. Vi vet nu att den fejkade kuvösbarnsmassakern i Kuwait City påverkade FN:s beslut om angrepp på Irak. Vi känner till de arrangerade massgravarna som drev på revolutionen i Rumänien. Etc. Kriget på Balkan innehåller många nyckelhändelser — granaten i Sarajevo 28 augusti 1995, som dödade 37 människor och av allt att döma avgjorde FN:s och Natos beslut att bomba serbiska ställningar, massakern i kosovoalbanska Racak i januari 1999, som fick stor betydelse för utvecklingen mot Kosovokriget — i ljuset av tidigare historiska händelser måste det vara inte blott legitimt men också önskvärt att skärskåda dessa händelsers ursprung, även om den officiella tolkningen slutligen skulle bekräftas har granskaren haft en viktig roll.

Vad som kan kallas folkmord eller systematiskt dödande är kanske mindre intressant i förhållande till de stora frågorna om krigets ansvar och utveckling. Men begreppsexercisen är för den delen inte enbart akademisk. Det är viktigt att gradera olika typer av brott om vi ska kunna vinna historisk förståelse och prioritera vårt engagemang. Utförde Pinochet folkmord? Eller Pol Pot? Eller Stalin? Eller USA i t ex Vietnam? Kroaterna i Krajina? Serberna i Srebrenica?

Jag delar inte åsikten att det Nazi-tyska folkmordet är ojämförligt. Det bör jämföras med andra stora övergrepp, om inte annat för att få bekräftat att det var unikt. Samtidigt finner jag en poäng i att för begreppet folkmord under de senaste hundra åren reservera händelserna i Armenien, det nazikontrollerade Europa och Rwanda. Men jag är inte säker, diskussionen bör vara öppen med syfte att vinna ökad förståelse och möjlighet att förebygga liknande händelser.

Hur som helst är det både enfaldigt och ohederligt att kalla dem fascister som inte vill kalla ens de grövsta händelserna under Bosnienkriget för folkmord. De delar uppfattningen med många forskare och jurister och de har på intet vis förnekat själva händelserna, blott ifrågasatt vilket begrepp som bäst beskriver dem.

De grova beskyllningarna riktade mot *Ordfront Magasin* motiverar en granskning av hur tidningen har speglat de moderna Balkankrigen allt sedan den väpnade konflikten startade 1991. Det hör till saken att den för historierevisionism och vänsterfascism nu anklagade Björn Eklund varit redaktionssekreterare under hela den här tiden.

Det första man slås av är den relativa tystnaden, det finns ytterst få artiklar om kriget i Kroatien och Bosnien. Det är en allvarlig brist men det skiljer inte tidningen från de flesta andra svenska tidskrifter.

Första behandlingen av kriget dröjer till nr 5/93 där Slavenka Drakulic i en intervju utan att förringa Serbiens skuld framför allt kritiserar Kroatiens totalitära nationalism, hon är ju själv kroat. Detta är en skärv av den komplexa hållningen.

I samma nummer skriver kanadensaren Michael Ignatieff med en genomförd komplex hållning som betonar minoriteternas rädsla i det nystyckade Jugoslavien. ”Som den största gruppen i den kategorin kände sig serberna särskilt utsatta.” Han understryker också omvärldens ansvar: ”1989 uttalade våra [västvärldens] politiska ledare i euforiskt rus sitt stöd för principen om nationellt oberoende och för att respektera existerande staters gränser, utan att inse att den första principen stred mot den andra.” Vilka inte hindrar Ignatieff från att fördöma ”Serbiens krigsförbrytelser”.

Sedan dröjer det till nr 5/94 där återigen Slavenka Drakulic blir intervjuad och nu röjer en typisk probosnisk hållning, hon talar om ”folkmordet” som pågår och om ”de systematiska avrättningar som sker i koncentrationslägren”. Och kriget förklarar hon så här: ”Tito avled 1980, den serbiske ledaren Slobodan Milosevic var den förste att utnyttja situationen. Genom att spela på de nationalistiska strängarna i det politiska vacuum som uppstod, manipulerade den före detta kommunisten till sig makten. Drygt tio år senare satte Milosevic de gamla planerna på ett Stor-Serbien i verket.” Några andra mekanismer bakom kriget eller andra övergrepp nämns inte.

Nästa bidrag är en intervju med den serbiske exilförfattaren Vidosav Stevanovic (nr 6/94) som framför en komplex syn på kriget: ”de som bär den huvudsakliga skulden för Jugoslaviens sönderfall och det hemska krig som uppstått är jugoslaverna själva, och då menar jag alla folk i Jugoslavien. Men jag anser också att Europa genom att blanda sig i, för sent och på ett felaktigt sätt, i mångt och mycket bidragit till en förlängning av kriget”. Han menar t ex att sanktionerna mot Serbien stärkt Milosevic grepp. Detta är ännu ett exempel på att den komplexa hållningen utmärkt låter sig förenas med skarp kritik av den serbiska ledningen.

I samma nummer formulerar Wilhelm Agrell, Jesús Alcalá, Anders Ehnmark, Gabi Gleichmann och Per Svensson den uppfattning som de snart skulle driva genom Sarajevolistan. Alltså en probosnisk appell med krav på: ”1. Vapenembargot mot Bosnien-Hercegovina hävs. 2. Inget likställande av krigets ’parter’.” m fl punkter. De framställer den bosniska regeringen som genuint multietnisk, med absolut rätt att kontrollera hela republiken, men förtiger helt den etniska komplikationen på konkret nivå liksom att president Izetbegovic under hela sin karriär propagerat för en muslimsk stat.

I en ledare (nr 3/95) hånar Wilhelm Agrell sedan ”de verklighetsfrämmande föreställningarna att fred kan uppnås steg för steg med någon slags värdeneutral avvänjningsterapi: vapenvila och demilitarisering, samtal mellan angriparen och den angripne, belöning åt aggressionens och folkmordets arkitekter” med en krigsaktivistisk probosnisk hållning.

När bosniska kriget väl var gjorde *Ordfront Magasin* sin första större satsning kring kriget genom ett temanummer i nr 2/96. Jag berör här bara de artiklar som tar upp skuldfrågan eller krigets orsaker.

Boris Benulic lägger i en kort ledarkommentar huvudansvaret på delrepublikernas ledare. I ett reportage från en serbisk del av Sarajevo intervjuar han även en misstänkt bosnien-serbisk krigsförbrytare. Utan att förringa eller ursäka dennes brott framgår det att runt om i stadsdelen har oskyldiga civila fallit offer för muslimska krypskyttar.

Annika Ström Melin intervjuar Haagtribunalens dåvarande ordförande, Antonio Cassese, som riktar ”stark kritik mot EU:s inledande handlingsförklaring när det gäller kriget i det forna Jugoslavien”, samtidigt som han prisar att erkännandena av de nya staterna var villkorade, och betonar minoritetsproblemen: ”När det sedan blev uppenbart att det förekom grova kränkningar av olika minoriteter borde EU ha handlat”. Ett resonemang i den komplexa hållningens anda.

Slavenka Drakulic däremot bagatelliserar den bosniska presidenten Izetbegovic' islamism till ett tillfälligt taktiskt drag för att vinna stöd från muslimska länder, ett påstående som strider mot Izetbegovic skrifter och tal genom decennierna.

Mark Thompson bidrar till en komplex analys genom att i ett trippelporträtt kritisera såväl Serbiens Milosevic (hänsynslös opportunist), Kroatens Tudjman (konsekvent extrem-nationalist) och Bosniens Izetbegovic (liberal men enveten islamist). Och med en artikel om Bosnienkrigets slutfas, där Srebrenica-massakern fördöms, med "ett okänt antal tusen dödade" samtidigt som han med hotet om en fransk-brittisk insatsstyrka söker förklara massakerns tidpunkt.

Sören Sommelius utreder med komplex hållning Tyskland och EU:s roll: "Det skulle vara fel att säga att EG vållade kriget. Men EG utlöste det. Om omvärlden förhållit sig annorlunda kunde kriget ha undvikits".

Sist i temanumret intervjuas Kjell Magnusson som bl a ger en ganska god sammanfattning av det jag kallat den komplexa hållningen: "Jag vill understryka att jag inte försvarar serbiska våldsdåd, men det är inte bara en fråga om aggression utifrån. Det finns ett starkt element av inbördeskrig och etnisk konflikt i den meningen att tre folkgrupper gör anspråk på ett och samma territorium. I och för sig berodde inte kriget på motsättningar i själva Bosnien-Hercegovina, utan var en direkt följd av Jugoslaviens upplösning och strävanden att bilda självständiga stater i en region som är en etnisk mosaik."

Detta temanummer beskrevs i påföljande nummer (3/96), av den Sarajevolistan närstående Thomas Nydahl, som "något av det skamligaste jag sett". Nydahl sa upp prenumeration och medlemskap med enda föregivna skälet att tidningen "förväxlar serbisk och kroatisk expansionism med tysk dito". Nydahl har i den nu 2003 pågående debatten anklagat Ordfront för "brun-röda historiefalsarier" men då, 1996, blev det ingen allmän pressdebatt om tidningens hållning.

Det skulle dröja till Kosovokriget innan *Ordfront Magasin* återkom till Balkankrigen, man släppte då in artiklar av såväl bombförespråkare (med en hållning identisk med eller liknande den probosniska) som kritiker av Natos bomber (med en fortsatt komplex hållning, bl a en artikel av mig i nr 5/99). En skillnad var att medan de probosniska debattörerna då 1994-95 (visserligen med tveksam relevans) åberopade folkrätten så gjorde de 1999 en poäng av att samma rätt var förlegad och cynisk.

Här bör tilläggas att Peter Englund som 1995 kandiderade till EU-parlamentet på Sarajevolistan under Kosovokriget tog klar ställning mot Natos bombningar.

Först i år återvände *Ordfront Magasin* till själva Bosnienkriget, med Björn Eklunds intervju av Diana Johnstone om hennes år 2002 utkomna bok *Fool's Crusade. Yugoslavia, NATO and Western Illusions* (Pluto Press).

Johnstone tillhör klart den hållning jag kallar den komplexa, många av de argument hon för fram och påståenden hon gör är de samma som framförts tidigare av de som delar den hållningen, bl a i *Ordfront Magasin*. Många saker är okontroversiella och lätt verifierbara genom Balkanlitteraturen och erkända organisationer. Jag måste tillstå att jag inte läste artikeln när den kom i somras, en hastig blick såg för mycket skåpmat för att jag skulle lägga annan läsning åt sidan.

Men vad visar sig då vid en närmare läsning? Har Diana Johnstone gått längre än vad som ryms inom den komplexa hållningen? Har hon rent av ljugit och förvrängt i syfte att... ja, vadå... hylla Milosevic och hata USA? Något måste det ju vara som fått debattörer i *DN*, *SvD*, *Expressen*, *GP*, *Sydsvenskan* etc att stämpla Johnstone, Eklund, *Ordfront Magasin* och

ofta hela Ordfront som brunvänster och folkmordsförnekare. Och som därtill fått delar av redaktionen och hela Ordfronts styrelse att fördöma artikeln med ett i tidningens historia unikt uttalande.

Björn Eklunds intervju med Diana Johnstone innehåller ett antal påståenden.

1. Film och bild från fånglägret Trnopolje i augusti 1992 bidrog till att opinionen och politiska beslut i omvärlden blev mer anti-serbiska men var en ”förfalskning av verkligheten”. Flyktingarna vistades frivilligt i lägret.

Min kommentar: Bilderna behandlades i många medier som bevis för att serberna inrättat dödsläger i nazitysk bemärkelse vilket kraftigt påverkade omvärldens uppfattningar och beslut. Bilder från ett annat filmteam visar dock att det var journalisterna som placerade sig själva bakom taggtråd samt att den extremt magre mannen, nyanländ och sjuklig, inte var representativ för fångarna. Vad gäller frivilligheten visar rapporten från Human Rights Watch att de som uppehöll sig där frivilligt endast utgjorde en av tre kategorier, de övriga var deporterade icke-serber, detta är en miss som Björn Eklund senare har vidgått. Även om miss-handel, tortyr, våldtäkter och mord förekommit i lägret, och är fasansfullt nog, förblir parallellerna till tyska utrotningläger missvisande och reducerar den nazistiska folkmordspolitikerna.

Själv tycker jag att denna diskussion är av mindre principiell vikt — övergreppen i lägret går inte att rättfärdiga, oavsett deras art och omfattning. I propagandakriget är bildarrangemanget dock centralt — att påpeka dess arrangerade karaktär bör inte leda till att man blir stämplad som fascist. Det är för övrigt märkligt hur många debattörer går i god för att bilderna alls inte var arrangerade — de har uppenbarligen missat tillgänglig dokumentation.

2. Det finns inga entydiga bevis för att Racak-massakern i januari 1999 var en ren avrättning.

Kommentar: det finländska rättsläkarteam som stod för den oberoende undersökningen har genom vaga, senfärdiga och motsägelsefulla uttalanden bidragit till spekulationerna. Säkra omdömen på senare tid om att det var en massaker står i kontrast till tidigare uttalanden om stor osäkerhet.

3. USA:s huvudsakliga syfte med Kosovokriget var att införa en ny strategi för Nato som tillåter agerande utanför dess eget område.

Kommentar: Omöjligt att bevisa eller motbevisa, men inte en orimlig eller ointressant tes. Att Nato inlett en ny strategi under denna period är dock oavvisligt.

4. Jugoslaviens anpassning till globala ekonomiska krav hade en destabiliserande effekt på landet.

Kommentar: Okontroversiellt påstående som stöds av en mängd litteratur.

5. Slovenien uppmuntrades av Österrike och Tyskland att bryta sig ur Jugoslavien.

Kommentar: Okontroversiellt, stöds av olika diplomaters redogörelser.

6. Tyskland drev på EG:s erkännande av utbrytarstaterna.

Kommentar: Okontroversiellt, stöds av internationella politikernas vittnesmål.

7. EG hade kunnat stoppa Slovenien om man lovat den medlemskap på villkor att den stannade kvar i Jugoslavien.

Kommentar: Omöjligt att bevisa, men varken otänkbart eller ointressant.

8. Slovenien, Kroatien, Tyskland och EG bär största skulden till att kriget startade.

Kommentar: Är en komplex förklaring, men kräver inte ett svar på en sådan stor fråga ett ännu mer komplext resonemang. Skulle hellre formulera det som att när Sloveniens och Kroatiens kategoriskt bröt sig ur Jugoslavien, blev kriget mycket svårundvikligt.

9. Kroatien och Bosnien-Hercegovina anlidade en amerikansk PR-firma.

Kommentar: Ingen har mig veterligen sagt något annat.

10. Serberna förtryckte inte de andra folken i Jugoslavien.

Kommentar: En definitionssak eftersom serberna till viss del dominerade olika delar av det jugoslaviska samhället, men Johnstones påpekande att serberna var fattigare än både kroater och slovenier är riktig och inte oviktig. Jugoslavien hade också en konstitution som sökte balansera de olika folken så att inget skulle dominera.

11. Milosevic hade inga storserbiska ambitioner, men ville i ett skede ansluta serbisk-dominerade i andra republiker till Serbien.

Kommentar: Konkret är det riktigt, men det är just den senare ambitionen som andra beskrivit som en storserbisk ambition. Johnstone vänder sig förmodligen mot de som uppfattar begreppet ”storserbisk” som en gränslös expansionspolitik.

12. Serbien har förblivit den etniskt mest blandade av delstaterna.

Kommentar: Beror på hur man definierar saken, men i princip riktigt.

13. Övergrepp och territorialstrider förekom från alla håll och var en följd av att man styckade ett etniskt blandat land efter etniska principer.

Kommentar: En förhärskande uppfattning i litteraturen.

14. Albanernas rensning av Kosovo är den mest tydliga och extrema av de etniska rensningar som förekommit.

Kommentar: Så vitt jag vet är påståendet okontroversiellt.

15. Delrepublikernas utbrytning berodde inte på att de ville undkomma förtryck utan att de ville berika sig och ha sitt eget.

Kommentar: Förenklad bild av svårbedömd process. Bosniens motiv var mer komplicerade än de norra grannarnas, vars motiv nog snarare var ”positiva” än ”negativa” även om viss retorik mot Jugoslavien och Serbien förekom.

16. Offrens antal i och kring Srebrenica går inte att belägga.

Kommentar: Självfallet inte om man kräver exakta siffror, men är osäkerheten så stor att man måste göra en affär av det? Märk dock väl att Johnstone inte alls förnekar att ett stort antal människor massakrerats.

17. Det finns ingen verklig önskan om att fastställa antalet döda.

Kommentar: Det stämmer säkert för vissa aktörer, men knappast för alla.

18. Förhistorien till Srebrenica är bortglömd.

Kommentar: Det är riktigt att man normalt inte nämner de bosnjakiska räderna som utgick från Srebrenica. Dessa kunde förklara en del av ett eventuellt serbiskt hämndbegär men inte förklara och absolut inte ursäkta en omfattande massaker.

19. FN fick aldrig mandat att verkligen skydda staden.

Kommentar: Om Johnstone velat förneka eller bagatellisera massakern skulle hon knappast levererat denna kritik.

20. Antalet dödade i Bosnienkriget var länge betydligt överdrivet.

Kommentar: Numer helt okontroversiellt påstående.

21. Det förekom inget systematiskt dödande i Bosnien.

Kommentar: Skulle själv undvika att uttala mig så kategoriskt om allvarliga ting med en så vag term. Det gör heller inte Johnstone, uttalandet är ett citat från amerikanske George Kenney, som i en artikel i New York Times antyder hur han definierar saken genom att förneka systematiskt dödande i lägren eftersom de döda inte kunde räknas i tiotusentals. I sak är detta riktigt, men i mitt tycke oprecist formulerat.

22. Antalet offer för serbisk våldtäkt har överdrivits.

Kommentar: Eftersom mörkertalet är så svårbedömt är det svårt att uttala sig så bestämt. Sannolikt är många siffror överdrivna (eftersom det är så i alla sammanhang) men Johnstones vidhållande vid rapporternas mest försiktiga siffror är å andra sidan kanske överdrivet nyktert.

23. Haagtribunalen är partisk med uppgift att straffa serberna.

Kommentar: Bara delvis sant. Det finns alltid hederligt arbetande jurister i en stor domstol och åtalen har med tiden visat viss bredd vad gäller att åtala även kroater och bosnjaker. Partiskheten är mest tydlig i det att man vägrat åtala någon för Natos krigsförbrytelser under Kosovokriget.

24. Milosevic var ingen diktator eller åtminstone inte mindre demokratisk än ledarna i grannländerna.

Kommentar: Vald och omvald i ett flerpartisystem går Milosevic inte att jämföra med Saddam eller Hitler. Johnstone själv kallar honom ”skrupelfri”, jag vill tillägga korrupt, kriminell och säkerligen en krigsförbrytare. Vad gäller eventuella valfusk och stark mediekontroll är han dock inte ensam varken på Balkan eller i väst.

25. USA blandade sig i valet som ledde till Milosevic fall.

Kommentar: Okontroversiellt påstående.

26. Serberna bedrev inte en avsiktlig folkmordspolitik.

Kommentar: Ett påstående som stöds av många bedömare och jurister. En definitionssak som avgörs av hur man vill gradera olika brott mot mänskligheten.

Sammantaget kan man konstatera att Johnstone för fram många olika påståenden om ytterst tragiska händelser, ändå är det svårt att finna uppenbara felaktigheter om än några få tveksamheter. Många av hennes teser är okontroversiella och delas av seriösa forskare och aktörer.

Diana Johnstone ägnar sig uppenbarligen åt att föra fram och belägga motbilder. Det är en prioritering värd respekt eftersom den etablerade bilden redan har så många uppbackare. Kanske blir hon ibland så ivrig att hon glömmer att påminna om andra lika giltiga perspektiv. Men jag finner inte orsak att kalla henne ovederhäftig, vilket t ex inte kan sägas om alla som framfört den probosniska hållningen i den svenska debatten (jag vill i denna artikel dock avstå från personpolemik).

Även om man skulle kunna beslå Johnstone med att i några få fall ha tappat eller uteslutit en del fakta bör man till slut fråga sig det avgörande: Tillför hon något till oss som läsare? Ja, det gör hon onekligen, för även om hennes huvudärende är känt för de insatta och har förekommit även i Sverige, så har den levt i skuggan av de probosniska och bombförespråkande aktörer som dominerat det offentliga samtalet. Därför är Björn Eklunds artikel i *Ordfront Magasin* ett bidrag som, oavsett om där skulle finnas ett eller annat fel eller en eller annan oprecis

formulering, berikar debatten och vidgar perspektiven. Man behöver inte hålla med om en enda tes — i och med att den bryter med åsiktsmonopolet i tolkningen av våra samtida krig gör den oss ändå klokare inför mötet med nästa krig.

Jag känner inte Johnstones verkliga drivkrafter — om vem kan man säga det? Är det att försvara diktatorer och hata USA? Eller är det att bidra till fredligare lösningar på världens problem? Döm själv om det är en engagerad intellektuell eller hycklande fanatiker som på detta vis avslutar ett bidrag till antologin *Freds bomber över Balkan* (1999):

”Om världen genom ett mirakel plötsligt skulle vändas upp och ned och det fanns utomstående makter som verkligen brydde sig om Kosovo och dess invånares öde, så skulle man kunna föreslå följande: 1. Hejda den ensidiga demoniseringen av serberna, erkänn de sanna kvaliteterna, bristerna och rädslorna på alla sidor och arbeta för att främja förståelse i stället för hat. 2. Sluta att beväpna och uppmuntra rebeller. 3. Tillsätt seriös medling genom parter som saknar geostrategiska eller politiska intressen i regionen.”

Samuel Edquist: Myter och motmyter

Ur *Clarté* 3/2003

Maciej Zaremba larmade i *Dagens Nyheter* i november om historierevisionism, folkmordsförnekelse och antisemitism i *Ordfront Magasin*. Borgerliga ledarsidor följde efter med generalangrepp mot den antiimperialistiska vänstern. Uppsalahistorikern Samuel Edquist har läst upphovet till debatten, Diana Johnstones bok om Balkan. Den är förtjänstfull i kritiken av många av myterna om kriget, skriver han, men den har också svagheter som bör diskuteras. Sakligt.

Björn Eklunds intervju med Diana Johnstone i *Ordfront Magasin* 7-8/2003 har knappast gått obemärkt förbi. Novemberstormarna i den borgerliga pressen har mer handlat om att fördöma Ordfront än att diskutera Johnstones resonemang förutsättningslöst. Av begripliga skäl tolkar många detta som att en viktig sanningssägare tystas. Men måste man välja mellan Maciej Zaremba och Diana Johnstone? Det finns all anledning att mer ingående diskutera Johnstones ståndpunkter i fråga om Jugoslaviens sammanbrott och västvärldens inblandning i konflikten.

I samband med Kosovokriget 1999 blev det uppenbart att västmakterna överdrev risken för ett förestående folkmord på albaner i Kosovo, vilken fick berättiga NATO:s ”humanitära intervention”. Spelet kring Rambouilletförhandlingarna, när USA och NATO bland annat ställde Jugoslavien inför det uppenbart oacceptabla kravet på en ren ockupation av hela landet, öppnade ögonen på många.

Redan långt dessförinnan hade många ifrågasatt den gängse bilden av kriget i ex-Jugoslavien, enligt vilken den serbiska sidan var den avgjort ondaste parten, att Milosevic var en diktator i Hitlers klass, att den bosniska regeringssidan skulle ha stått för multietnisk idyll och så vidare. Efter bombkriget mot Jugoslavien har denna opinion växt i styrka, och man har frågat sig om inte också kriget i Bosnien var inhöljt i samma lögnimmor som Kosovokriget.

Det behövs en rejäl korrigerande av den ensidiga svartmålningen av Serbien och en diskussion om vad som verkligen hände under kriget. Diana Johnstones bok *Fools crusade: Yugoslavia, NATO and western delusions* (2002) är ett av de hittills mest ambitiösa försöken att omkullkasta den gängse västliga bilden av Jugoslaviakonflikten. I vilken utsträckning är då denna bok en rättvisande skildring av händelseutvecklingen i ex-Jugoslavien?

När det gäller enskilda fakta och resonemang som Johnstone anför i *Fools crusade*, kan man säga att de flesta är fullt riktiga och träffande. Det räcker att kort återge några exempel. NATO-bombningarna 1999 var ett grovt övergrepp baserat på osanningar och utpressning.

Milosevic var ingen Hitler, knappast är han ens övertygad nationalist. De bosniska och kroatiska regeringarna har på ett skickligt sätt utnyttjat västliga reklambyråer för att stärka sina saker i kriget. De bosniska och kroatiska sidorna har också begått svåra krigsförbrytelser. Haagtribunalens legitimitet är tvivelaktig och har stora brister ur rättssäkerhetsynpunkt. Sloveniens och Kroatens självständighetssträvanden bottnade till stor del i en nedlåtande attityd gentemot de sydligare och fattigare delarna av Jugoslavien. Särskilt Tyskland och Österrike stödde Slovenien och Kroatien med inslag av imperialism och nattstånden Mitteleuropa-ideologi. Erkännandepolitiken 1991-1992 var sannolikt olycklig. Militärt stöd gavs till de icke-serbiska parterna under kriget.

Det som vållat mest rabalder är Johnstones diskussion om huruvida det skedde ett folk mord eller inte i Bosnien. Vad hon i princip säger är att det har skett grymheter på alla sidor, och att de är av en art som förekommer i alla krig, särskilt inbördeskrig. Något tillspetsat säger hon att skillnaden mellan de olika sidorna i det bosniska kriget helt enkelt var att de bosniakiska och kroatiska sidorna vann propagandakriget.

Om ett ifrågasättande av de västliga föreställningarna och den västliga politiken visavi det tidigare Jugoslavien är hedervärt och berömligt, så är det lika intellektuellt nödvändigt att kritiskt analysera dem som likt Johnstone demonterar myterna. Grovt uttryckt kan man säga att Johnstones bok fungerar när den river ner den västliga, antiserbiska mytbilden, men problemen uppstår när hon ska bygga upp en egen tolkning av skeendena. I flera avseenden går hon för långt och skapar en sorts alternativ myt.

Tendensen i Johnstones bok blir tydlig på två sätt, dels genom rena inkonsekvenser i argumentationen, dels genom vinklade och tvivelaktiga bedömningar av händelseutvecklingen. Även om alltså de allra flesta fakta och källuppgifter som tas upp i boken stämmer, så gör hon – som alla historieskrivare – ett urval mellan dem. Men stundtals blir Johnstone allt för selektiv i sin behandling av materialet. Hennes omtalade skildring av Srebrenica och av bosnisk-serbiska läger är exempel på detta. Här menar hon, på ett sätt som inte känns övertygande, att det nog inte var så farligt och att inte heller så många dog som påstås, genom att maximalt lita på vissa källor och minimalt på andra.

Ett av de inkonsekventa resonemangen i *Fools crusade* kretsar kring det som också blivit den stora stridsfrågan i debatten om boken. Det gäller jämförelser med nazismen och dess utrotning av judar som retoriskt bruk i samtiden. Johnstone angriper på ett förtjänstfullt sätt de paralleller som ofta gjorts mellan förintelsen och händelserna i Bosnien och senare Kosovo, i syfte att få till stånd västliga militära ingripanden. I andra sammanhang drar sig emellertid inte Johnstone för att göra just samma sak när ändamålet är att visa upp de icke-serbiska aktörerna i konflikten i sämre dager.

Exempelvis framställs Tysklands inblandning i konflikten på ett sätt som gör det svårt att inte få intrycket att Johnstone medvetet anspelar på Tysklands mörka historia. Hon beskriver den tyska demoniseringen av serberna som en parallell till nazisternas antisemitism, och den tyska utrikespolitiken framställs som ett återknyttande till Hitlertidens. Det är naturligt att en stormakts nationalistiska och imperialistiska drömmar fördöms, men att mer eller mindre förtäckt framställa tysk nutida imperialism som värre än annan på grund av den nazistiska historien är att grumla analysen.

Ett annat exempel på självmotsägelse i analysen är när Johnstone behandlar de juridiska aspekterna på Jugoslaviens upplösning. När hon kritiserar omvärldens erkännande av Bosnien våren 1992 betonar hon att den dåvarande jugoslaviska delrepublikens konstitution förutsatte en sorts konsensus mellan de tre ”nationerna” serber, kroater och muslimer (bosniaker) för avgörande beslut såsom ett avskiljande från den jugoslaviska federationen. När USA och EG

drev fram en folkomröstning 1992 om självständighet var den stora majoriteten av serberna emot redan från början, varför förfarandet saknade legitimitet.

Så långt kan man bara instämma med Johnstone. Men det är inte så mycket bevänt med hennes fasthållande vid de jugoslaviska författningarna när hon i andra sammanhang ifrågasätter det rimliga i att det över huvud taget finns en särskild muslimsk (bosniakisk) nation i Bosnien. Hon betonar att denna kom till i samband med Titos flörtande med de alliansfria staterna i tredje världen, som till stor del var muslimska. Hon antyder alltså närmast att serber och kroater är mer ”riktiga” som nationer/etniska grupper än vad bosniaker är. Det är en helt ohållbar ståndpunkt; nationer är per definition konstruerade men samtidigt upplevda som verkliga. Man kan inte säga att något folkslag är mer äkta än något annat. Johnstones resonemang här anknuter snarast till vad kroatiska och serbiska nationalisterna anser i saken.

I samma anda är hennes efterhandsstöd till den tudelning av Bosnien mellan kroater och serber som Tudjman föreslog Milosevic i mars 1991. Det skulle ha varit illa för bosniakerna men ett pris värt att betala, menar Johnstone, eftersom det skulle ha kunnat bevara freden. Det är dock en mycket tveksam tolkning. Här tycks Johnstone falla för just den myt om de ”försvarslösa bosniska muslimerna” som hon själv på andra håll desarmerar. Det är mycket troligt att Alija Izetbegovics nationalistiska SDA-parti hade motsatt sig dessa planer med våld; möjligheterna hade funnits tack vare det decentraliserade territorialförsvaret. Man hade ju inte minst kunnat hänvisa till den bosniska konstitution som Johnstone i andra sammanhang stöder sig på.

Johnstones stundtals inkonsekventa diskussion blottlägger den allmänna tendensen i boken: att ge en förskönad bild av Milosevicregeringen och av serbisk nationalism, liksom motsatsen beträffande de övriga ex-jugoslaviska aktörerna. Skildringen av den utländska inblandningen i konflikten är dessutom något förenklad och osofistikerad.

Johnstone menar att Jugoslaviens sönderfall i huvudsak berodde på omvärlden, som drev fram och stödde Sloveniens och Kroatiens separatistiska strävanden. Denna tolkning stämmer delvis, men är missvisande i och med att den frikänner Milosevics Serbien, som på ett oproblematiserat sätt av Johnstone huvudsakligen framställs som en god garant för bevarad jugoslavisk enhet.

En mer rimlig ståndpunkt i frågan måste också utgå från att västmakterna hade stor skuld till den process som till sist sprängde Jugoslavien. Den avgörande faktorn var den ekonomiska krisen i landet på 1980-talet. Efter att man lånat stora mängder pengar från Väst och hamnat i en skuldfälla, accepterade man en återbetalningsplan via IMF som lade stora bördor på den jugoslaviska befolkningen, och en djup social kris följde. Utvecklingen följde samma mönster som exempelvis i dagens Argentina. Allt detta skapade grogrund för nationalism i alla delar av Jugoslavien.

Ett avgörande problem i sammanhanget var att Jugoslavien sedan 1974 hade en så pass decentraliserad författning att den federala nivån nästan saknade formellt manöverutrymme gentemot republikerna; Jugoslaviens fortbestånd förutsatte ett slags konsensus mellan de sistnämnda. Det hela gick bra så länge Tito var en sammanhållande kraft. Men företrädarna för de olika nationalismerna i Jugoslavien var alla – var och en på sitt sätt – missnöjda med konstitutionen. Albanska nationalisterna ville ha republikstatus åt Kosovo. Serbisk nationalism krävde en mer centraliserad serbisk delrepublik och en stärkt federation, eftersom serber till stor del bodde utspridda i övriga republiker. Enligt kroatisk och slovensk nationalism borde federationen försvagas ytterligare om nu inte fullständig självständighet krävdes.

När sönderfallsprocessen drog igång på allvar mot slutet av 1980-talet fick den sin egen logik och den federala nivåns maktlöshet gjorde kollapsen svår att undvika. De olika nationalisterna, däribland den serbiska, gödde och stärkte varandra i en nedåtgående ond spiral.

Frågan om de utländska makternas konkreta handlande i denna process är mycket komplicerad. Det finns uppgifter om att exempelvis tyska underrättelsetjänsten samarbetade med och understödde exilkroatiska grupper av mer eller mindre svart politisk kulör. Och från statsledningarna i Tyskland, Österrike, Ungern och Vatikanen hade Slovenien och Kroatien öppet stöd för sina självständighetskrav.

Diana Johnstone lägger stor vikt vid dessa utländska stämplingar mot den jugoslaviska enheten. Man måste dock ifrågasätta om de här rena infiltrationerna och de konkreta stöden till enskilda nationalistiska projekt hade någon avgörande betydelse för den övergripande händelseutvecklingen. Det är rätt troligt att utvecklingen lett till att Slovenien och Kroatien brutit sig ur ändå, utifrån rent interna nationalistiska motiv.

Johnstone undervärderar dessutom att västintressen under resans gång också stödde olika centraliseringssträvanden, som antogs kunna leda till den önskade ekonomiska anslutningen av Jugoslavien till den västerländska kapitalistiska marknaden. Milosevics inskränkning av Kosovos autonomi i slutet av 1980-talet låg i linje med IMF:s önsknings om en effektivare politisk struktur. Och det var den federale premiärministern Ante Markovic som vid decennieskiftet 1990 lät införa en IMF-dirigerad ekonomisk chockterapi. Markovic stod för en alljugoslavisk, icke-nationalistisk linje och hade varit landets populäraste politiker ända tills chockterapin gav effekt i form av en social katastrof. De olika republikerna drog av sinsemellan oförenliga skäl bort stödet från hans regering, och därefter saknades i realiteten en federal politisk kraft oberoende av republikerna.

Givetvis hade det bästa varit om Jugoslavien kunnat bevaras intakt utan blodspillan. Men när Diana Johnstone i Milosevics Serbien finner den kraft som kunde och borde upprätthålla denna enhet, är hon ute på hal is. Även om man sa sig representera ”Jugoslavien” var man inte desto mindre en part i konflikten. Exempelvis menar Johnstone att den jugoslaviska armén under tiden närmast före den definitiva splittringen sommaren 1991 borde ha tillåtit att ”försvara Jugoslaviens gränser” genom att desarmera de separatistiska styrkor som då var under befästning i Slovenien och Kroatien. Det är dock svårt att se att ett sådant ingripande hade lett till något annat än att kriget och uppsplittringen hade kommit ytterligare några månader tidigare.

Johnstone gör samma grundläggande fel angående Milosevicregeringen som många andra tidigare gjort beträffande den bosniska regeringssidan under kriget 1992-1995: att förlita sig på en aktörs retorik snarare än på dess faktiska handlingar. Sålunda hävdar Johnstone att Milosevic mer eller mindre var en förkämpe för ett mångkulturellt samhälle och en förhållandevis progressiv ekonomisk och social politik. Det är helt sant att Milosevic inte är någon nationalist i själen, men han har varit en maktpolitiker som vetat att utnyttja nationalismen för sina syften. Inom parentes sagt: precis som den av väst så hyllade Zoran Djindjic.

I enlighet med detta resonemang menar Johnstone att befolkningen i Serbien skulle ha förkastat nationalismen när de valde hans serbiska socialistparti till makten. Det är en naiv tolkning. Milosevics program för ett mer centraliserat Jugoslavien appellerade på nationalistiskt sinnade serber, och hans parti anspelade öppet på nationalistiska idéer när så behövdes.

Ett minst lika tveksamt resonemang för Johnstone när hon hävdar att serbisk nationalism, i motsats till kroatisk, bosniakisk och albansk, är en ”god” medborgarnationalism av liberalt 1800-talssnitt. Serbisk nationalism skulle vara enande och statsbyggande, till skillnad från kroaters, bosniakers och albaners splittrande och etniska nationalism. Detta resonemang är

ohållbart. Serbisk nationalism i Karadzics, Seseljs eller Draskovics anda har lika lite med medborgartanken att göra som Tudjmans kroatiska eller UK-ledarnas albanska. Att serbiska nationalisterna ville slå vakt om Jugoslavien var knappast resultatet av något mer upphöjt multi-etniskt tänkesätt, utan snarare en logisk följd av den generella principen att mångnationella stater tenderar att tillfredsställa de nationella känslorna hos de största folkgrupperna däri (t.ex. ryssar i Sovjetunionen, engelsmän i Storbritannien och bosniaker i Bosnien).

Johnstones skildring av Milosevics Serbien som någon sorts alternativ till den västliga kapitalismen känns också naiv. Även om man lindat in politiken i vänsterfraser och låtit det offentliga ägandet nominellt sett vara bevarat, har Serbien – liksom de flesta andra postkommunistiska stater – varit en sorts maffiaekonomi. Den utbredda korruptionen i Serbien är inte bara en följd av omvärldens sanktioner. Och att Milosevics politik under slutet av 1980-talet faktiskt gick i linje med omvärldens och IMF:s nyliberala linje kommer som ovan nämnts något i skymundan i Johnstones framställning.

Ordfronts förlag har valt att inte ge ut en svensk översättning av Diana Johnstones *Fools crusade*, vilket gissningsvis beror på de brister i boken som jag gett exempel på. Bokens utmärkta syfte att demontera den västliga mytbilden av Balkan slår över i en vinklad motbild. Analysen ger stundtals vika för en berättelse med närmast melodramatiska drag, där vissa aktörer inom det gamla Jugoslavien blir ”goda” och andra ”onda”. På så sätt grumlans den förtjänstfulla kritiken av västlig politik på Balkan.

Detta måste dock sättas i relation till den flod av närmast rasistiska åsikter som sköljt genom bevakningen och beskrivningen av den ex-jugoslaviska konflikten. Tre varianter har varit vanligast. Den första beskriver Kroatien som ”västligt” eller ”europeiskt” till skillnad från det ”östliga” Serbien. Enligt den andra är konflikten i sig mer angelägen bara för att den sker ”mitt i Europa”. Den tredje är motsatt den andra men följer samma grammatik: där är hela Balkan en stökig nationalistisk häxkittel i kontrast till ”oss civiliserade”. Dessa återspeglings av eurocentrisk hierarkisering av mänskligheten har inte på långa vägar lett till någon kampanjartad kritikstorm som den efter intervjun med Johnstone i *Ordfront Magasin*.

Och det är ingen slump. Anklagelserna om ”revisionism”, ”förnekelse av folkmord” och ”brunvänster” som viner i luften syftar till något mer än att bara angripa Diana Johnstones beskrivning av Srebrenica och lägren runt Prijedor. Utfallen har ju på ett svepande sätt riktats mot hela Ordfront och i förlängningen mot stora delar av vänstern, liksom även mot forskare som på fullt rimliga skäl hävdar att folkmordsbegreppet bör användas med försiktighet för att inte devalveras. Johnstone förtjänar kritik för åtskilliga resonemang, men utan stigmatiserande argument som omöjliggör vidare debatt.

Dessa överloppsgärningar visar att man ser det som nödvändigt att till varje pris slå vakt om en viss syn på Jugoslavienkrigen. Man är helt enkelt livrädd för de argument i Johnstones bok som ändå är riktiga och träffande. Den provästliga historieskrivningen om 1990-talets händelser i ex-Jugoslavien är nämligen nödvändig för att ge västmakterna möjlighet att sola sig i glansen av Haagtribunalen, när de själva samtidigt bedriver ännu värre massmord i Irak och på andra håll. Det gäller att dölja sanningen att en småskurk som Milosevic får sitta fängslad i Haag, allt medan storskurkarna Bush och Blair bestämmer hela dagordningen.

Diana Johnstones bok visar inte bara hur farligt det kan vara att ifrågasätta dominerande försanthållanden. Den är också ett levande exempel på att vi ständigt måste motverka den tendens som vi alla har lite till mans, oavsett politisk ståndpunkt, nämligen att sänka de formella kraven på intellektuella produkter med för oss sympatiska ambitioner.

Mikael Nyberg: Ordfrontstriden

Röda Rummet 3/2005

Artikelförfattaren är frilansjournalist, författare och medlem i tidskriften *Clartés* redaktion. Han har gett ut två böcker: *Kapitalet.se – myten om det postindustriella paradiset* (Ordfront 2001) och *Det gröna kapitalet – en rapport om storföretagen och miljön* (Miljöförbundet Jordens Vänner 1998). Mer information på hemsidan: www.mikaelnyberg.nu

– Vad säger den om den ideologiska maktens mekanismer i dagens Sverige?

I det borgerliga samhällets självbild har ”offentligheten” en framträdande plats. Där samlas medborgarna för att sakligt samtala om gemensamma angelägenheter. Anders Ehnmark brukar se framför sig ett torg vid Medelhavet där solen alltid lyser. Det är långt till detta ideal, och längre kan det bli, visar larmet kring Ordfront hösten 2003. Det fria utbytet av åsikter liknar alltmer en marknad för förutfattade meningar.

Just när skallet mot Ordfront ekat ut läser Gellert Tamas om Diana Johnstone i den aktade tidskriften *International Affairs*. På första raden hittar han ordet ”revisionist” – historikern Richard Caplan kallar hennes bok om Balkan ”a revisionist and highly contentious account of western policy and the dissolution of Yugoslavia”.⁴ Tamas läser inte mer, ja han läser, men han är oförmögen att ta till sig orden. Han vet inte att begreppet ”revisionist” i engelsk akademisk tradition har en neutral mening. Det betecknar envar som sätter en gällande tolkning av ett skede i fråga. Tamas tror att recensenten placerat Johnstone bland dem som i den allmänna debatten med förakt kallas ”historierevisionister”. Då är saken klar. Triumferande kungör Gellert Tamas i *Dagens Nyheter* att den akademiska sakkunskapen behandlar Johnstone ”på samma sätt som i stort sett samtliga medier i Sverige”.⁵

En säregen jämförelse.

Richard Caplan är på flera punkter, vilket Tamas nogsamt noterar, starkt kritisk till Johnstone, men han är samtidigt, vilket Tamas förbigår, respektfull. Caplan refererar boken hederligt och framhåller dess förtjänster. I sin granskning av västliga myter om Balkan är Johnstone, skriver han, ”på fast mark, och anför effektivt vad som stundtals är nya och övertygande bevis”. Han sammanfattar: ”Resultatet är en insiktsfull men övernitisk kritik av västlig diplomati och Jugoslavien. *Dårarnas korståg* är väl värd att läsa – men med kritiska ögon.”⁶

Hur omtalades samma bok och dess författare i svenska medier hösten 2003?

Maciej Zaremba hävdade i *Dagens Nyheter* att en intervju med Diana Johnstone i *Ordfront magasin* var ”en grov kränkning av alla offren för massakrerna och våldtäkterna på Balkan, jämförbar med vad förnekandet av Förintelsen betyder för de överlevande”. Han tillvitade artikelförfattaren Björn Eklund antisemitiska åsikter, larmade om ”brunvänster” och krävde en ursäkt från Ordfronts ansvarige utgivare.⁷

Också Gellert Tamas kopplade i *Expressen* samman Johnstone med dem som hävdar att Hitlers gaskammare aldrig existerat. Eklund måste avlägsnas från posten som redaktionschef, förklarade han.⁸

⁴ http://www.riia.org/pdf/int_affairs/inta_315.pdf

⁵ DN 040513.

⁶ http://www.riia.org/pdf/int_affairs/inta_315.pdf

⁷ DN 031103, 031114.

⁸ *Expressen* 031113.

Zaremba skrev utan att ha läst Johnstones bok.⁹ På samma sätt var det, gissar jag, med Tamas och de andra som hetsade fram. Ett av de smärre brott de lade Björn Eklund till last var att han inte kollat källorna. Diana Johnstone, ”väl värd att läsa”, sorterades oläst in bland förintelseförnekarna.

Först ett år senare, när allt är över, när Ordfronts ledning retroaktivt refuserat intervjun med Johnstone och sparkat redaktionschefen, publicerar rikspressen sakligt kritiska recensioner av *Dårarnas korståg*. Peter Löfgren påpekar i *Dagens Nyheter* ”hur dumt det är att anställa bokbål, särskilt på böcker man inte läst”. Sådant ”gagnar bara okunskapen”.¹⁰

Det är belagt att både det pågående kriget vid Persiska viken och det förra föregicks av omfattande manipulationer av den allmänna opinionen. Mest omtalad vid sidan av de påhittade massförstörelsevapnen är historien om spädbarnen i Kuwait som skulle ha slitits ur sina kuvöser av irakiska soldater. Storyn producerades av en PR-byrå med den kuwaitiske Washingtonambassadörens dotter i rollen som ögonvittne.

På liknande sätt var det 1999, då de västliga stormakterna samfällt sköt FN åt sidan och anföll Jugoslavien. Nato larmade om massmord på ända upp till 100.000 civila kosovoalbaner, Amnesty välkomnade devalveringen av folkrätten och Aftonbladets ledarsida hetsade som Per Ahlmark mot dem som protesterade mot bombningarna. I efterhand har Nato medgett att uppgifterna om folkmordet var felaktiga. Antalet dödade kosovoalbaner beräknas nu uppgå till ett par tusen. Detta meddelas, om det överhuvudtaget meddelas, i någon notis eller bisats. I det allmänna medvetandet härskar ännu minnet av de skakande TV-inslagen.

Vi kan inte förutsätta att allt som Vita huset anför mot sina fiender är falskt, men det finns skäl att vara vaksam när hangarfartygen börjat röra på sig och lidande människor förevisas på bästa sändningstid på TV. Tårarna är i de flesta fall äkta och grymheterna som framkallat dem verkliga, men världen är full av tårar och grymheter. Det lidande som möter oss i TV-inslagen har silats genom en medieindustri som låter sig mobiliseras för krigskampanjerna.

”Det bästa sättet att ta sig fram till sanningen är att låta argumenten prövas i offentligheten”, skrev Leif Ericsson, *Ordfront* magasins chefredaktör och ansvarige utgivare, i ett svar på Maciej Zarembas utfall mot intervjun med Diana Johnstone.¹¹ Det var en hedervärd hållning. Själv delade han på det hela taget Zarembas bild av utvecklingen på Balkan, och i juni 2000 hade han tillsammans med företrädare för Svenska Helsingforskommittén för mänskliga rättigheter publicerat ett upprop för så kallade humanitära interventioner.¹² Likväl välkomnade han nu en kritisk granskning av skälen för stormakternas intåg på Balkan.

Zaremba som drevkarl

Leif Ericssons principfasthet varade i knappt tre veckor. Så vek han sig och Ordfronts styrelse gjorde efter. Det var, som föreningens stämma senare slog fast, ett allvarligt misstag.

Jag har inget att invända mot att *Dagens Nyheter* och andra skärskådar en artikel i *Ordfront* magasin. Tvärtom, sådant ska välkomnas. Men det Maciej Zaremba drog igång var något bortom det förnuftiga prövandet av stort och smått i Diana Johnstones analys av utvecklingen på Balkan. Det var ett larm över att denna författare, ”väl värd att läsa”, fått komma till tals i en bredare svensk offentlighet.

⁹ Svar på fråga från Björn Kumm, [P1 040205](#)

¹⁰ DN 041101.

¹¹ DN 031113.

¹² Ove Bring, Leif Ericsson, Gustaf Lind, Gerald Nagler, Percy Bratt, Arne Ruth, Robert Hård: ”Regeringen duckar för nödvändigt våld”, SvD 000621.

I samband med debatten om tvångssteriliseringarna, då Zaremba till världspressens för-tjusning knutit samman det svenska folkhemmet med nazisternas Tredje rike, förklarade *DN*-kulturs dåvarande chefredaktör Arne Ruth: ”Maciejs främsta styrka är hans moraliska medkänsla. Han backar upp denna moraliska hållning med de mest grundliga efterforskningar man kan tänka sig.”¹³ Det är smickrande ord om en nära medarbetare. Zaremba är onekligen en skicklig skribent, och hans styrka är just moraliserandet, men i sin förvissning om den egna rättfärdigheten slarvar han sig fram genom faktamaterialet och dess komplikationer. Det är inte märkligt att han startar debatt utan att läsa den bok debatten gäller. Så förhåller han sig ofta till det sakliga. Han ängslas inte för att ha fel, och han behöver inte göra det. Han beslås gång efter annan med de mest generande faktafel utan att det påverkar hans anseende det minsta. Han får alltid sista ordet, och han förblir en firad häcklare av det folkhemsbygge och den alliansfrihet som är under avveckling.

Zarembas främsta retoriska verktyg är suggestionen. Liksom i förbigående, med laddade ord, ofta gömda i bisatser, leder han läsaren mot målet. Just när slutsatsen ska uttalas stannar han upp – och låter läsaren ensam gå över gränsen. Zaremba påstår ingenstans i sitt inledande angrepp mot *Ordfront Magasin* att tidskriftens redaktionschef är antisemit. Likafullt får läsaren det intrycket. Björn Eklund påstås tala om ”en mystisk ‘judisk opinion’” som vi alla är ”grundligt lurade av”. Ord som ”brunvästern” och ”förnekandet av Förintelsen” förstärker effekten.¹⁴

Eklund försöker fruktlöst värja sig. Han påpekar i en replik att uttrycket ”den judiska opinionen” inte är hans eget utan ett citat.¹⁵ Zaremba svarar kvickt: ”Visst, men det var han som anförde citatet, lösryckt ur all kontext, men till stöd för sitt resonemang. Så något vill just han säga med det.” Zaremba behöver inte uttala det. Läsaren tycker sig redan veta. Det är utstuderat, det är fräckt och det fungerar. Zaremba gör inte minsta försök att styrka sin insinuation. Han vänder på bevisbördan – det blir Eklunds sak att övertyga en upphetsad läsekrets om att han inte är judehatare.

De anförda orden kommer från en intervju som den franske TV-journalisten Jacques Merlino gjorde med James Harff, chef på PR-firman Ruder Finn, 1993. Företaget anlätades av ledarna i Zagreb, Sarajevo och Kosovo för att erövra opinionen i USA. Det gick över förväntan. Harff får frågan vad han är mest stolt över:

”Att vi lyckades vinna över den judiska opinionen på vår sida.”

Denna mening citerar Björn Eklund.¹⁶ Vad vill han säga med det? Med all sannolikhet det-samma som PR-mannen: arbetet var mycket framgångsrikt. President Tudjman i Kroatien kunde med fog kallas antisemit, förklarar Harff, och president Izetbegovic i Bosnien hade pläderat för ”en fundamentalistisk islamisk stat”. Men till och med det som i USA:s etnifierade politik vanemässigt kallas ”den judiska opinionen” vändes mot serberna.¹⁷

Vem är det alltså som rycker uttrycket ”den judiska opinionen” ur sin kontext och placerar det i ett främmande, men för svenska läsare mera bekant sammanhang? Zaremba presenterar citatet som en ”antydning” om det ”antisemitiska” i Ordfrontredaktörens föreställningsvärld och

¹³ *Columbia Journalism Review*, January/February 1998.

¹⁴ *DN* 031103.

¹⁵ *DN* 031113.

¹⁶ *Ordfront magasin*, 7-8/2003.

¹⁷ Utdrag ur Merlino intervju finns på ett flertal hemsidor på internet, t ex http://archives.econ.utah.edu/archives/pen_1/1999m04/msg00741.htm

raljerar om en tro på ”den imperialistisk-judiska konspirationen, som i komplott med *DN* vill tysta sanningsvittnet Ordfront”.¹⁸

”Snabbhet är det viktigaste”, säger PR-mannen James Harff om sitt arbete. ”Det är bara den första utsagan som betyder något. Alla förnekanden är fullkomligt verkningslösa.” När bilden av serberna som efterföljare till nazisterna väl kablats ut över världen, när massmedierna jämfört serbiska fångläger med Auschwitz och Belsen, var slaget om opinionen vunnet: ”Ingen kunde vända sig emot det utan att anklagas för revisionism.”¹⁹

Det skall Zaremba startar hösten 2003 är bara en upprepning av operationen. Kampanjen utgår från det som ska bevisas. ”Ordfront förnekar folkmord på Balkan” lyder rubriken på den inledande artikeln. Redan i ingressen omtalas inbördeskrigets grymheter i bestämd form som ”folkmordet”. Ur denna premiss störtar känslostormen fram.

Alla som följt sakdiskussionen vet förstås att den till synes självklara utgångspunkten inte på något sätt är självklar. Ingen förnekar folkfördrivningar och krigsförbrytelser i massomfattning, men om folkmord i folkrättens mening förekommit är omstritt, och lika omtvistad är fördelningen av skuldbördan. Allt detta känner Maciej Zaremba till. I en radiointervju våren 2004 tillstår han utan vidare att det är tveksamt om Slobodan Milosevic juridiskt kan hållas ansvarig för folkmord – ”på den punkten kan man ju vara osäker”.²⁰ Likväl larmar han om förnekelse av ”folkmordet”.

Han viftar med ett utslag från en domstol i London och ger läsaren intrycket att i Storbritannien blir man fälld för förtal om man bestrider att serberna hade koncentrationsläger av nazistiskt slag i Bosnien.

Fallet Trnopolje

Målet gällde det berömda TV-reportaget från fånglägret i Trnopolje 1992. Bland annat visades ett antal bosniska fångar bakom ett taggtrådsstängsel. I förgrunden syntes en utmärglad man. Tittarnas associationer gick ofrånkomligen till de nazistiska dödslägren. Bilderna spreds över världen och blev – med PR-konsulternas hjälp – ett oemotsägligt bevis för att den serbiska ledningen organiserade ett folkmord på Balkan. ”Belsen 92” var rubriken på förstasidan i *Daily Mirror*.²¹

En tysk journalist hävdade senare att de bosniska männen i själva verket stått utanför en taggtrådsinhägnad, medan reportrarna befunnit sig innanför. En översättning av artikeln trycktes i en liten engelsk vänstertidning som anklagade TV-teamet för att ha vilselett världsoptionen. TV-bolaget stämde tidningen för förtal och tilldömdes ett ansevärt skadestånd.

Men vad i bestod förtalet? Fällades tidningen *Living Marxism* för att den satte förekomsten av koncentrationsläger av nazityp i Bosnien i fråga? Inte alls. Den fällades för att den inte kunde bevisa att TV-teamet avsiktligt sökt vilseleda publiken med ett selektivt urval av bilder.

Zaremba påstår ingenstans att *Living Marxism* hölls ansvarig för förnekelse av folkmord, men hans retorik förleder läsarna att tro det. Leif Ericsson förklarade i sin replik före avbönen att många fångar i Trnopolje misshandlades brutalt, att kvinnor våldtogs och att omkring 20 till

¹⁸ *DN* 031114.

¹⁹ http://archives.econ.utah.edu/archives/pen_1/1999m04/msg00741.htm

²⁰ P1 040205

²¹ *Daily Mirror* 920807.

30 personer dödades: ”Men associationen att Trnopolje liknade ett nazistiskt koncentrationsläger eller dödsläger är felaktig.”²²

Zaremba kastar sig över formuleringen: ”Människor mördas, torteras och våldtas där innanför, men Ericssons och Eklunds största problem är att taggtråden ger felaktiga associationer. Jag finner det omöjligt att debattera mot ett så finkalibrerat sinne för proportioner.” Vid High Court of Justice i London, förklarar han, slogs det fast ”att de påstående Ordfront nu idisslar innebar förtal av tv-journalisterna vid ITN ... Om Ordfront framhärda bör de framhärda i London.” Zaremba förvandlar det juridiskt avgränsade utslaget i London till en bekräftelse av sin egen och massmediernas bild av vad som föregick i Trnopolje. Han nämner inte att tv-journalisterna vid rättegången gjorde just den distinktion han finner så otillständigt finkalibrig.

Kärandesidan återopade vittnesmål om brottsliga övergrepp i Trnopolje men hävdade samtidigt att de två reportrarna Penny Marshall och Ian Williams för sin redaktion betonat ”att de inte hade funnit några belägg för koncentrationsläger, de hade bara hittat interneringsläger”.

”Penny sa att enligt hennes uppfattning var Omarska uppenbarligen ett ganska ruskigt ställe...”, vittnade en kollega. ”Hon sa också att i lägret i Trnopolje fanns det en del män som inte var i något vidare skick, men uppenbarligen fanns det även folk där som verkade vara flyktingar.”

Ian Williams försäkrade att han för egen del ”inte en enda gång” tänkt tanken att bilden av den utmärklade mannen bakom taggtråden påminde om andra världskrigets koncentrationsläger. Tvärtom hade han och Penny Marshall kommit överens om att inte använda denna beteckning, ”eftersom de trots att de sett exempel på lidande och omänsklighet inte kunde säga att de bevittnat koncentrationsläger av nazityp...” Således var TV-journalisterna inte ansvariga för de mer långtgående tolkningar som andra gjort av bilderna. Reportrarna hade inte sett ett Belsen i Bosnien, och det var inte deras fel att människor runtom i världen trodde sig ha sett det. Så argumenterade den part som segrade i rätten i London våren 2000.²³

Nu ska jag vara mycket tydlig: detta avgör inte frågan om Trnopoljes och de andra serbiska lägrens karaktär. Det jag citerar är utsagor från journalister som i en rättegång har starka skäl att tona ner vad de ansåg sig ha bevittnat. Men det är uppenbart att man, om man vill argumentera hederligt, inte kan återropa domen i London på det sätt Maciej Zaremba gör.

David Campbell framför i en kritik av försvarets linje i rättegången en annan invändning mot distinktionen mellan Trnopolje och Belsen. Begreppet ”koncentrationsläger” har med åren fått en laddning som fjärrmat det från dess ursprungliga innebörd, påpekar han. När båda sidorna i målet skiljer på ”concentration camps” och ”detention camps”, sårar de på ord som tidigare kunde beteckna samma sak. ”Ingen kan med någon trovärdighet”, skriver Campbell, ”hävda att något av de bosnienserbiska lägren byggdes upp i avsikt att genomföra en utrotning med industriella medel”. Men alla nazistiska koncentrationsläger var inte dödsläger av detta slag, fortsätter han. Därför är det inte sakligt fel att i olika avseenden göra jämförelser mellan de serbiska lägren och de nazityska.²⁴

Resonemanget är oklanderligt – så länge det handlar om ett förnuftigt meningsutbyte om utvecklingen i Bosnien. Men det är just det som är problemet. Massmediernas larm om ett nytt Belsen trasar sönder förutsättningarna för en saklig debatt. Inga distinktioner tillåts minska laddningen i ordet ”koncentrationsläger”, associationerna kastas iväg till de nazistiska

²² DN 031113.

²³ Officiell transkribering av domarens sammanfattning av målet, *The High Court of Justice*, Queen’s Bench Division, 14th March, 2000.

²⁴ *Journal of Human Rights*, June 2002.

massutrotningarna, och det blir, som PR-mannen James Harff förklarar, omöjligt att framföra några invändningar utan att förknippas med förintelseförnekarna. Till sist ropas det, som i Sverige hösten 2003, på ingripanden mot dem som ”förtalat de överlevande och skändat minnet av offren”.²⁵

Ordfronts krumbukter

När Ordfronts ledning bad om ursäkt och retroaktivt refuserade den skandaliserade artikeln följde den formulär 1A i PR-konsulternas schema för krishantering. Den levererade en pudel. Men Björn Eklund vägrade att följa med i övningen. Då utvecklades spänningar som tidigare rymts i organisationens mångfald till antagonistiska motsättningar. Verkställande direktören Gertrud Åström sade upp Eklund med hänvisning till ”illojalitet” och ”samarbetssvårigheter”. Lars Linder sammanfattade i *Dagens Nyheter*: ”Det slutade alltså med utrensning.”²⁶

De medlemmar, journalister och författare som protesterade förvandlades i *Dagens Nyheter* och Expressen till ett litet koteri sektvänster ute efter att påtvinga Ordfront en brunfärgad bild av utvecklingen på Balkan. Gellert Tamas varnade för att föreningens stämma ”medelst handuppräknings” skulle komma att avgöra ”huruvida det förekom folkmord eller ej i Bosnien”.²⁷ Det var en hysterisk förvrängning av debatten inom föreningen. Ingen på stämman pläderade eller röstade för det som i massmedia påstods vara oppositionens huvudkrav.

I stället gjordes följande uttalande:

”Bland deltagarna på stämman finns, liksom bland föreningens medlemmar i övrigt, olika uppfattningar om kriget på Balkan och den aktuella artikeln. Stämman välkomnar en öppen, saklig debatt om utvecklingen i det forna Jugoslavien. Det bästa sättet att få klarhet i vad som skett är att låta argumenten prövas i offentligheten. Så kan felaktiga uppgifter och tolkningar korrigeras. Stämman anser därför att det var fel av föreningens styrelse att ta avstånd från publiceringen av intervjun med Diana Johnstone. I linje med föreningens syften borde styrelsen i stället ha försvarat utrymmet för kritisk debatt i kontroversiella frågor.”

Detta ställningstagande, som fortfarande är föreningens gällande uppfattning, var alltså inget välsignande i efterhand av de utsagor som gjordes i intervjun med Diana Johnstone. I själva verket fanns det inom oppositionen mot ledningens undfallenhet en utbredd kritik mot artikeln. Men vi ansåg, som det formulerades i den motion stämman antog, att ”uppgifter och tolkningar som i efterhand visar sig vara felaktiga och korrigeras är normala inslag i förnuftiga samtal”.

Lars Linder kommenterade i *Dagens Nyheter*: ”...rätten att få framföra suspekta dumheter har vunnit över det publicistiska omdömet, och det är något som kan komma att stå Ordfront dyrt”.²⁸ Det är möjligt att Lars Linder, själv en av riktkarlarna, korrekt angett utrymmet för avvikande uppfattningar i den svenska offentligheten. Han borde fundera över innebörden. Det är alltså omdömeslöst att låta Diana Johnstone, ”väl värd att läsa”, komma till tals i detta land. Omdömesgillt är det däremot att oläst sortera in henne bland stollar och antisemiter.

Dårarnas korståg förtjänar att skärskådas. Johnstone löser upp den krigspropaganda som i Sverige blivit en oberörbar utgångspunkt för varje diskussion om Balkan, men hennes förhållande till den serbiska nationalismen är naivt överslätande. Här kunde en förnuftig debatt

²⁵ Zaremba, DN 031114.

²⁶ DN 040416.

²⁷ DN 040513.

²⁸ DN 040517.

ha gjort faktiska skiljelinjer synliga. I stället fick vi detta omdömesgilla drev ut i den förutfattade dumheten.

Ett moraliserande utan sakliga hämningar gör medvetna politiska ställningstaganden omöjliga. Det är, som Johnstone ger prov på, lätt att idealisera de regeringar och nationella krafter som kommit i konflikt med imperialismen. Jag tror inte att denna nitälskan gagnar motståndet mot USA och de andra stormakterna. Jag tror till och med att den är skadlig. Men klarsyn kan inte utvecklas utan utrymmen för förnuftiga diskussioner i sak.

I *Clarté* publicerade vi – mitt under pågående skall – en av de få balanserade värderingarna av *Dårarnas korståg*. Samuel Edquist argumenterade i artikeln ”Myter och motmyter” ungefär som Richard Caplan i sin recension.²⁹ Tidigare har vi haft flera hårda meningsutbyten i Balkanfrågan. Vi har också publicerat Diana Johnstone. Skälet är enkelt: hon är väl värd att läsa. Våra läsare är tänkande människor, fullt förmögna att följa såväl hennes som andras resonemang med kritiska ögon.

Tystnaden tättnar

Clarté är en liten tidskrift. Många väsentliga informationer om tillståndet i världen finns idag bara att hämta i tidningar och webbmiljöer i samhällsdebattens marginaler. Öppningarna ut i en bredare offentlighet stängs en efter en.

Det är en historisk förskjutning med starka drivkrafter. De utrymmen som under sextio- och sjuttiotalen fanns i offentligheten för kritik av imperialismen och det svenska klassamhället öppnades underifrån genom trycket från Vietnamrörelsen, revolterna i produktionen och hela den internationella utvecklingen med revolutioner och nationell frigörelse från kolonialism och nykolonialism. När de folkliga krafterna splittras, försvagas och tappar sin riktning sluter sig sprickorna i den borgerliga offentligheten igen. De intellektuella radikalerna kan inte stå emot på egen hand. De flesta anpassar sig, de andra trängs en efter en ut i marginalen.

Utvecklingen är tendentiell. Den bromsas av undantag och oväntade vändningar. Så fanns det på *Svenska Dagbladet* och radion plats för sakdebatt och reflektioner under skallet mot Diana Johnstone, och såväl *Aftonbladet* som *Ordfront* har gett stort utrymme åt radikala intellektuella från den angloamerikanska marknaden för samhällskritik. Intervjun med Johnstone var bara en utlöpare av denna redaktionella linje – in på förbjuden mark.

Utvecklingen mot en förslutning av det offentliga rummet är möjlig att vända, men det förutsätter en reorganisering av de folkliga rörelserna. Motståndet kommer troligen att vara starkare än sist. Det har att göra med strukturella förändringar i offentlighetens infrastruktur.

De stora mediekoncernerna industrialiserar journalistiken. I stället för att skildra världen i alla dess förvecklingar tvingas reportern leverera de standardiserade sanningar som för tillfället är gångbara på marknaden. Det blir nyheter om Belsen i Bosnien och spädbarn slitna ur kuvöserna i Kuwait City.

På kultur- och debattsidorerna går det ännu att hitta alternativa informationer, men de materiella förutsättningarna för en i någon mening fristående samhällskritik blir allt sämre. Vid övergången till tabloidformat halverade *Dagens Nyheter* spaltutrymmet på kultursidan, medan ledarskribenterna snarast fick mer plats. Anslagen för frilansmaterial skars samtidigt ner radikalt. Idag betalar tidningen för debattartiklar vad man förr fick för notiser. Det finns undantag från denna utveckling, men många tidningar ute i landet betalar inget alls för inlägg på sina kultursidor. Man måste skriva i tjänsten eller på annat sätt ha sin försörjning tryggad

²⁹ *Clarté* 3/2003. Artikeln ingår i denna artikelsamling, se ovan.

för att delta i samhällsdebatten. Att i en bredare offentlighet analysera samtiden blir ett privilegium för anställda journalister, stadgade akademiker och professionella påverkare.

De så kallade frivilligorganisationerna tar över allt mer av samhällskritiken. Där har miljö- och utvecklingsfrågorna sitt centrum, där organiseras människorättskampanjerna, och där initieras debatterna om rasism och kvinnoförtryck. Många journalister som skriver om andra länder är på olika sätt knutna till dessa välgörare. De är själva involverade i deras projekt eller beroende av anställda i projekten för information och kontakter i en främmande miljö. Vår bild av omvärlden blir på detta sätt starkt färgad av frivilligorganisationerna.

Enskilda projekt och kampanjer kan vara mycket vällovliga, och stundtals bär genuina folk-rörelser upp arbetet, men i allmänhet sköter anställda i organisationernas ledning verksamheten på egen hand utan hänsyn till eventuella medlemsbaser.

I internationella sammanhang omtalas de professionella välgörarna som ”non-governmental organizations”, alltså ”ickestatliga organisationer”. En mera träffande benämning vore ”icke så ickestatliga organisationer”. I början av sextiotalet fanns ett par hundra internationellt verksamma frivilligorganisationer. Idag beräknas de vara omkring 30.000. Hela denna NGO-sväng är, vid sidan av pengar från storföretag och privata stiftelser, starkt beroende av statliga anslag. Mer än en femtedel av de rika ländernas utvecklingsbistånd slussas genom NGO-er.³⁰

Pengarna är inte villkorlösa. Regeringarna fördelar sina anslag till organisationer och projekt som anses främja gällande statsintresse. Den som sticker ut och drar åt annat håll riskerar att förlora understödet. Transnationella stiftelsen för freds- och framtidsforskning, TFF, fick efter nio år med stöd från utrikesdepartementet i Sverige sitt bidrag indraget 2000. Samma sak hände Kvinnor för fred. Båda organisationerna hade skarpt kritiserat Natos politik på Balkan.

Mot andra har statsmakten varit mindre njugg. Svenska Helsingforskommittén för mänskliga rättigheter har sedan 1998 finansierat över 95 procent av hela sin verksamhet med bidrag från Sida för projekt på Balkan och i före detta Sovjetunionen. Enda undantagen var åren 2000 och 2001 då organisationen dessutom fick pengar från EU-kommissionen för ”stöd till oberoende medier i Serbien och Montenegro inför valen”.³¹

Kommitténs styrelse har en intressant sammansättning. Ordförande är advokat Percy Bratt. Han ledde under flera år på nittiotalet Föreningen Ordfront. Bland övriga ledamöter finns ett par av de jurister som starkt engagerat sig för att, som det heter, förnya folkrätten, Ove Bring och Gustaf Lind. Här finns också tre svenskar som varit involverade i den jugoslaviska upplösningsprocessen: Bo Pellnäs, överste, fredsförhandlare och OSSE-representant, Eric Östberg, före detta åklagare vid Haagtribunalen, och Jan af Sillén, tidigare Sveriges ambassadör i Belgrad. Samt Barbro Hedvall, ledarskribent på *Dagens Nyheter*, och Arne Ruth, tidigare chefredaktör. En av suppleanterna är Maciej Zaremba.

Jag påstår inte att någon av dessa personer går i någons ledband. Bo Pellnäs har offentligt kritiserat den svenska regeringens fria förhållande till folkrätten och det larm om folkmord i Kosovo som föregick angreppet mot Jugoslavien 1999.³²

Jag skriver om de strukturella villkoren för opinionsbildning i Sverige. Helsingforskommittén är ett typfall. Organisationens sammansättning och finanser avslöjar en pågående sammanflätning av massmedier, professionella välgörare och statsmakt. Allt fler av de grymheter och tårar som kommer oss till del från Balkan och andra delar av världen silas genom detta nät. Tankekontrollen är inte på något sätt fullkomlig – eller ens särskilt kontrollerad – men så

³⁰ *Financial Times* 990819.

³¹ [Årsrapporter från Svenska Helsingforskommittén.](#)

³² *DN* 040208.

länge förloppet fortskrider blir öppningarna för avvikande meningar ofrånkomligen allt trängre. Skallet mot Ordfront ekade som värst i denna sociala miljö.

Inför det senaste kriget mot Irak var beslutsfattarna på båda sidorna av Atlanten oeniga. Det vidgade tillfälligt utrymmet för kritiskt material i massmedierna. Nästa gång kan endräkt råda igen. Då kommer de likriktade känslostormarna att fara fram genom informationskanalerna som vid krigen på Balkan. Varje skribent och redaktör vet efter striden om Ordfront vad som gäller: rätten att säga emot är dyrköpt på marknaden för förutfattade meningar.

Mikael Nyberg